

Saimaan ammattikorkeakoulu
Sosiaali- ja terveysala Lappeenranta
Sosiaalialan koulutusohjelma

Maija Anttila, Minna Raitanen ja Sini Hirvonen

Lapsen surun kohtaaminen päiväkodissa

Opinnäytetyö 2012

Tiivistelmä

Maija Anttila, Sini Hirvonen ja Minna Raitanen

Lapsen surun kohtaaminen päiväkodissa, 45 sivua, 3 liitettä

Saimaan ammattikorkeakoulu

Sosiaali- ja terveysala Lappeenranta

Sosiaalialan koulutusohjelma

Opinnäytetyö 2012

Ohjaajat: lehtori Outi Kokko-Muhonen, Saimaan ammattikorkeakoulu

Tässä opinnäytetyössä selvitettiin laadullisin menetelmin, kuinka lapsen surua kohdataan päiväkodissa. Lisäksi opinnäytetyössä selvitettiin, minkälaisia ajatuksia ja tunteita lapsen surun kohtaaminen herättää kasvattajassa sekä kuinka lapsi yleensä kokee surun ja reagoi siihen.

Opinnäytetyön aineisto kerättiin haastattelemalla yhteensä neljää kasvatusalan ammattilaista kolmesta eri Lappeenrannan päiväkodista. Haastattelut toteutettiin puolistrukturoituina teemahaastatteluina. Aineisto analysoitiin käyttämällä aineistolähtöistä sisällönanalyysia ja teemoittelu. Teoreettisessa viitekehysessä käsiteltiin lapsen surua ja reagoititapoja suruun, lapsen tunne-elämän kehittymistä, kasvattajaa lapsen surun kohtaajana sekä varhaiskasvatuksellisia menetelmiä lapsen surun kohtaamiseen.

Selvityksessä kävi ilmi, että lapsella on paljon erilaisia surun aiheita. Lapsen suru voi johtua isoista asioista, kuten läheisen kuolemasta tai sitten arkipäiväisimmistä asioista, kuten päiväkotiin jäämisestä tai kaverisuhteisiin liittyvistä konflikteista. Myös reagoititapoja suruun on paljon, ja jokainen lapsi reagoi omalla tavallaan. Suru voi ilmetä esimerkiksi häiriökäyttäytymisenä, vetäytymisenä tai aikuisen läheisyyden tarpeena. Kasvattajat painottivat, että se, miten lapsi suree ja miten se näkyy hänessä, on lapsikohtaista.

Lapsen surun kohtaamisessa kasvattajat pitivät tärkeänä surun kunnioittamista, läsnäoloa ja lapsen kuuntelemista sekä avointa keskustelua. Kasvattajat painottivat, että lapsen surua ei saa missään nimessä väheksyä. Surun käsittelyyn liittyvässä kysymyksessä kasvattajat toivat esille arkipäiväiset leikit, tunteista puhumisen sekä erityisesti luovan toiminnan, kuten draaman, piirtämisen ja maalaamisen. Välineitä lapsen surun kohtaamiseen kasvattajat kertoivat saaneensa koulutuksista, kirjallisuudesta, ryhmäpalavereista sekä omista kokemuksista.

Avainsanat: lapsen suru, kasvattaja surun kohtaajana, lapsen kohtaaminen, surun kohtaaminen, varhaiskasvatuksen menetelmät

Abstract

Maija Anttila, Sini Hirvonen and Minna Raitanen

Dealing with a child's sorrow in a day care setting, 45 pages, 3 appendices

Saimaa University of Applied Sciences

Health Care and Social Services Lappeenranta

Degree Programme in Social Services

Bachelor's Thesis 2012

Instructor: Senior Lecturer Outi Kokko-Muhonen, Saimaa University of Applied Sciences

The purpose of this thesis was to find out with qualitative methods how to deal with a child's sorrow in a day care setting. Also clarified in this study were what kinds of feelings were experienced by the daycare workers, and how children generally deal with and react to grief.

Data for this thesis was collected by interviewing four professionals in early childhood education from three daycare centres in Lappeenranta. The interviews were carried out using semistructured theme interviews. The data was analyzed by methods of data-based content analysis.

Theoretic frame of reference consists of child's sorrow, reactions to sorrow, the development of child's emotion life, and methods for dealing with child's sorrow in early childhood development.

In research it was found out that a child can have various reasons to grieve. Child can be sad because of a bigger loss like death of a grandparent or because of a smaller incident such as coming to kindergarten in the morning. There are many different ways to react to sorrow and every child reacts on their own way. Sorrow may appear, for example, as troubled behavior or as a need for adult's nearness. Pedagogues highlighted that it depends on a child how he or she grieves and reacts to sorrow.

In dealing with a grieving child, pedagogues thought that it's important to respect child's sorrow, listen to child and have open conversations. Pedagogues emphasized that child's sorrow can't be dismissed. When handling sorrow pedagogues brought up every day play, talking about feelings, and especially creative activities such as drama, drawing and painting. The pedagogues have got methods from training courses, literature, group meetings and their own experiences.

Key words: Child's sorrow, pedagogue, dealing with child grief, methods of early childhood education

Sisältö

1 Johdanto	5
2 Sureva lapsi näkyvämmäksi.....	7
3 Sureva lapsi	9
3.1 Lapsi ja suru	9
3.2 Lapsen reagoiminen suruun	11
3.3 Surevan lapsen tunne-elämän kehittyminen ja sen tukeminen.....	13
4 Kasvattaja lapsen surun kohtaajana	16
4.1 Kasvattajan persoona ja roolit	17
4.2 Kasvattajan tunteet ja jaksaminen surun kohtaamisessa	17
4.3 Surevan lapsen kohtaaminen	19
5 Varhaiskasvatuksen menetelmiä surevan lapsen kohtaamisessa	21
5.1 Leikki	22
5.2 Musiikki.....	24
5.3 Kuvataide.....	24
5.4 Kirjoittaminen, sadut ja saduttaminen	25
5.5 Draamallinen ilmaisu	26
6 Selvityksen toteutus.....	27
6.1 Opinnäytetyön tavoitteet ja selvitystehtävät.....	27
6.2 Aineistonkeruu ja kohderyhmä	28
6.3 Laadullinen tutkimusote	29
6.4 Aineistolähtöinen sisällönanalyysi.....	30
6.5 Eettisyys ja luotettavuus	32
7 Tulokset	33
7.1 Lapsen surun kohtaaminen päiväkodissa.....	34
7.2 Kasvattajan tunteet ja ajatukset surevan lapsen kohtaamisessa	35
7.3 Lapsi surun kokijana.....	37
8 Pohdinta.....	38
Lähteet.....	44

Liitteet

- Liite 1 Saatekirje
- Liite 2 Haastattelurunko
- Liite 3 Tutkimuslupa

1 Johdanto

Jokainen ihminen kohtaa elämässään väistämättä surua. Edes pienet lapset eivät voi siltä välttyä eikä heidän tarvitsekaan. Suru on kuitenkin luonnollinen osa elämää, ja jokaisella on oma tapansa käsitellä surua. Pienet lapset tarvitsevat usein apua ja tukea surun käsittelyssä.

Opinnäytetyömme tarkoituksena on selvittää, kuinka lapsen surua kohdataan päiväkodissa ja minkälaisia ajatuksia ja tunteita tämä kasvattajassa herättää. Lisäksi selvitämme, kuinka lapsi kokee surun. Aihetta on tärkeä tarkastella, koska lapsen surua voi olla vaikea kohdata ja käsitellä. Lapsen suru ei välttämättä aina näy päällepäin tai sitä voi olla vaikea tunnistaa. Tällöin suru voi olla helppo ohittaa tai sitä saatetaan vähätellä.

Opinnäytetyömme teoreettinen viitekehys koostuu kasvattajan osaamisesta, lapsen surusta ja varhaiskasvatuksen menetelmistä, joita voidaan käyttää apuna lapsen surun kohtaamisessa. Opinnäytetyötämme varten haastattemme kahta lastentarhanopettajaa ja kahta lastenhoitajaa kolmesta eri lappeenrantalaisesta päiväkodista. Tässä opinnäytetyössä tarkoitamme kasvattajalla lastentarhanopettajia ja lastenhoitajia. Käyttäessämme aikuinen-käsitettä tarkoitamme kaikkia lapsen elämään kuuluvia aikuisia.

Lapselle opetetaan tuhansia elämään liittyviä sääntöjä, jotka liittyvät esimerkiksi kotiin, ystäviin ja käyttäytymiseen. Mutta kun lapselle tapahtuu jotain, joka aiheuttaa surua tai vihaa, vaietaan. Usein tällaisissa tilanteissa muututaan niukkasanaisiksi ja selitetään lapselle jotain mahdollisimman kuvainnollisesti ja kauniisti, jotta häntä säästettäisiin surulta ja pahalta ololta. (Holmberg 2003, 59.)

Aikuiset saattavat jopa valehdella lapselle tarkoituksenaan suojella häntä, mutta toisaalta myös siksi, että aikuisen on vaikea kohdata lapsen surua. On helppoa vedota siihen harhaluuloon, että lapsi on kyvytön ymmärtämään aikuisten asioita ja näin ollen kärsimään tilanteesta yhtä paljon kuin aikuinen. (Holmberg 2003, 60.) Usein aikuiset saattavat myös korvata lapsen pahan mielen jollakin mukavalla asialla tai tekemisellä. Ei ole väärin järjestää surevalle lapselle

mukavia hetkiä, mutta vaarana on, että niiden tarkoitus on saada lapsi unohtamaan surunsa. Tällöin lapselle saattaa myös välittyä viesti, että sureminen ja sen ilmaiseminen on ei-toivottavaa ja ei-suotavaa. (Holm & Turunen 2008, 29-30.)

Aihetta on tärkeä tarkastella myös siksi, että suru on aina ajankohtainen asia ja voi yllättää milloin vain: lapsen läheinen voi yllättäen sairastua tai kuolla onnettomuudessa. Lapsen suruun ei aina liity kuolema vaan lapsi voi myös surra muuttoa toiselle paikkakunnalle, yksinäisyyttä tai vanhempien eroa. Lapsen suru on aina yksilöllistä ja siksi jokaisella päiväkodin työntekijällä pitäisi olla valmiuksia ja välineitä kohdata sureva lapsi.

Aiheen tarkastelun tärkeyttä tukevat myös tilastot: Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2011 avioeroon päättyi yli 13 000 avioliittoa. Muutenkin avioerojen määrä on pysynyt yli 10 000:ssa 1980-luvun lopulta lähtien. (Tilastokeskus 2012.) Myös Poijula (2008, 13) mainitsee, että vuosittain noin 30 000 lapselta hajoaa ydinperhe, noin 6500:lla vuosittain työpaikastaan irtisanotusta suurella osalla on lapsia, vuosittain yli 1000 itsemurhan tehneen lähiomaisista on lapsia, samoin kuin henkirikosten, liikenneonnettomuuksien ja suuronnettomuuksien uhreista ja omaisista.

Edellä mainittujen lukujen perusteella voi väittää, että lähes jokainen kasvattaja kohtaa väistämättä työssään lapsen surua. Vanhempien ero onkin varmasti yksi suurimmista surun aiheista lapselle. On kuitenkin tärkeää muistaa, että lapselle surua aiheuttava asia ei liity aina eroon tai kuolemaan. Lapsi voi surra esimerkiksi rakkaan lelun häviämistä. Vaikkei se aikuisesta tuntuisikaan isolta asialta, on tärkeää olla vähättelemättä lapsen surua. Tässä työssä näimmekin tarpeettomaksi rajata lapsen surun aiheita millään tavalla. Koimme tärkeämmäksi tarkastella lasta ja hänen surunsa kohtaamiseen tarvittavia tietoja ja taitoja.

Olemme joutuneet lasten kanssa työskennellessämme tilanteisiin, joissa lapsi on tullut kertomaan suuresta surustaan. Näihin tilanteisiin on ollut erittäin vaikea suhtautua eikä sanoja lapsen olon helpottamiseen ole löytynyt. Näiden

kokemusten pohjalta saimme idean tehdä opinnäytetyön surun kohtaamisesta päiväkodissa.

Tulevaisuudessa aiomme työskennellä varhaiskasvatuksen parissa ja toivomme saavamme tämän opinnäytetyön pohjalta uusia näkökulmia ja välineitä lapsen surun kohtaamiseen. Koemme työn tarpeelliseksi, koska emme aina itsekään tiedä, miten lapsen suruun tulisi reagoida ja miten sitä voisi käsitellä lapsen tai lapsiryhmän kanssa.

2 Sureva lapsi näkyvämmäksi

Lapsia tuetaan suruprojektissa harvoin, vaikka he ovat täysin aikuisten avun varassa. Lapsen kykyä ymmärtää saatetaan aliarvioida ja usein luotetaan siihen, että lapsi ikään kuin unohtaa surunsa. (Laimio 2003, 12.) Myös E-mielenterveys.fi –sivustolta löytyvässä artikkelissa ”Uusi surukäsitys” mainitaan, että ihmiset eivät surressaan unohda.

Sureva lapsi on jäänyt lähes vaille huomiota. Sureminen on tänä päivänä paljon vaikeampaa kuin ennen, koska yhteisöllisyyden tilalle on tullut enemmän yksilöllisyyttä painottava yhteiskunta. Lisäksi suku- ja kyläyhteisöt ovat haurastuneet eivätkä perheetkään ole enää niin tiiviitä kuin aikaisemmin. (Laimio 2003, 12.) Perheyhteisöt ovat pienentyneet ja sitä tukevat verkostot etäänntyneet. Tämän seurauksena perheen kyky ja mahdollisuus tukea jäseniään vaikeissa elämäntilanteissa on heikentynyt. (Ruishalme & Saaristo 2007, 18.)

Suremisesta ja surussa tukemisesta tekevät vaikeampaa myös työelämän lisääntyneet vaatimukset, kuten työaikojen pidentyminen. Nykyään ihmiset myös uupuvat helpommin työelämän vaatimusten vuoksi, eikä suremiselle tai toisen tukemiselle jää niin paljon aikaa. Elämä on kiireisempää kuin ennen. Lisäksi perhettä ja sukulaisia koskevat etiikka ja arvot ovat muuttuneet. Yhteiskunnalliset muutokset ovat saaneet aikaan muutoksia myös perheen ja sukulaisten välisissä suhteissa: esimerkiksi muuttaminen työn perässä voi

aiheuttaa etäisyyksien takia vaikeuksia ylläpitää läheistä ja tiivistä suhdetta. (Ruishalme & Saaristo 2007, 83-84.)

Ennen surun käsittely on saattanut tapahtua yhteisön sisällä toinen toistaan tukien, mutta nyt suru näyttää tekevän yksinäisemmäksi ja eristävän yksilöitä ja perheitä. Surevassa perheessä jokaisella on oma surunsa ja jokainen kokee sen eri tavalla. Kaikille tulisi olla sopivaa tukea tarjolla. (Laimio 2003, 12.)

Lapsille annettu apu tai tuki suremisessa on edelleen Suomessa satunnaista, vaikka asiaa on pohdittu jo vuosia. Surevan lapsen kohtaaminen nousi esille muun muassa Suomen Mielenterveysseuran kriisiryhmien toimintaa käynnistettäessä ja kehitettäessä, mutta mitään selkeää toimintamallia ei Suomessa vielä ole kehitetty. Suomen Mielenterveysseura on kuitenkin toteuttanut erilaisia hankkeita ja järjestänyt koulutuksia, jotta tietoa surevan lapsen kohtaamisesta tulisi enemmän ja jotta surevaa lasta pystyttäisiin tukemaan entistä paremmin. (Laimio 2003,13.)

Jyväskylän seudun mielenterveysseura on toteuttanut vuosien 2001-2004 aikana Tuettu suru -projektia, jonka tarkoituksena on ollut kehittää surevien perheiden tukemiskeinoja Jyväskylän seudulla (Antila, Poutiainen & Puranen 2005). Vastaavanlaisen hankkeen on toteuttanut myös Lounais-Suomen mielenterveysseura, ja se kantaa nimeä Feeniks –hanke. Molemmat mielenterveysseurat ovat osa Suomen Mielenterveysseuraa. Suomen Mielenterveysseura järjestää myös lasten sururyhmien ohjaajakoulutusta.

Tuettu suru -projektin seurauksena ovat syntyneet lapsen surua ja sururyhmätoimintaa käsittelevät kirjat Surevan lapsen kanssa (2003) ja Yhdessä suru on helpompi kantaa (2004). Surevan lapsen kanssa -kirjan kirjoittaneet ovat tehneet pitkään työtä lasten ja nuorten parissa ja ovat oman erityisalueensa ammattilaisia. Kirjan tekemisessä ovat olleet mukana muun muassa musiikkiterapian tohtori Jaakko Erkkilä, kehityspsykologi Tiina Holmberg, psykologi Sirkku Niemelä ja kasvatustieteiden tohtori Hilikka Ylönen. (Erkkilä, Holmberg, Niemelä & Ylönen 2003.) Yhdessä suru on helpompi kantaa –teoksen kirjoittamisessa on ollut mukana lasten sururyhmien suunnittelijoita ja ohjaajia (Yhdessä suru on helpompi kantaa 2004).

Lapsen surusta ja sen käsittelystä on tehty muutamia opinnäytetöitä. Muun muassa Jyväskylän ammattikorkeakoulussa on tehty opinnäytetyö yhdessä tuettu suru –projektin kanssa. Opinnäytetyön tarkoituksena on ollut kehittää lapsen surun käsittelyä tukeva lautapeli Tuettu suru –projektin käyttöön. Yhteistyössä ovat olleet mukana myös musiikkiterapeutti Elisa Juntunen ja draamakasvattaja Mika Terävä. (Antila ym. 2005). Myös Helsingin ammattikorkeakoulu Stadiassa on opinnäytetyönä toteutettu lastenkirja, joka käsittelee realistisesti kuolemaa. Sen tarkoituksena on auttaa sosiaalialan ammattilaisia ja vanhempia käsittelemään kuolemaa yhdessä lapsen kanssa. (Piha, Saukonoja & Virolainen 2006.)

Lisäksi Ylöjärven kaupungilta ilmestyi vuonna 2010 opas Surun ja Kriisin kohtaaminen varhaiskasvatuksessa. Se on tehty avuksi päivähoidon henkilöstölle surun tai kriisin hetkelle. Siihen on kerätty tietoa lapsen, lapsiryhmän ja perheen kohtaamisesta akuutissa kriisitilanteessa, työyhteisöön liittyvistä toimista sekä erilaisten menetelmien ja kirjallisuuden hyödyntämisestä kriisin jälkeisessä työssä. (Surun ja kriisin kohtaaminen varhaiskasvatuksessa 2010, 2).

3 Sureva lapsi

3.1 Lapsi ja suru

Lapsen suru on asia, josta puhutaan melko vähän. Usein ajatellaan, ettei lapsi vielä ymmärrä asioita eivätkä ne voi tämän takia satuttaa ja koskettaa lasta voimakkaasti. Aikuiset pyrkivät hyväntahtoisesti suojelemaan lasta ja jättävät kertomatta surulliseen tapahtumaan liittyviä asioita ja yksityiskohtia. Tällöin lapsi jää aivan yksin surunsa kanssa ja pyrkii paikkailemaan itse tapahtumien aukkoja, jolloin tapahtuneesta voi lapsen mielessä tulla paljon pelottavampi kuin se todellisuudessa onkaan. (Holm & Turunen 2008, 27-28.)

Lapselle surua voi aiheuttaa moni muukin asia kuin kuolema. Suurimmat surut liittyvät kuitenkin yleensä jonkun läheisen kuolemaan, mutta lapsi voi surra myös ystävänsä menettämistä tai välien katkeamista tai vanhempien avioeroa.

(Lindqvist 2003, 9.) Muita surua aiheuttavia asioita ovat muun muassa pelko hylätyksi tulemisesta ja läheisen vakava sairastuminen tai vammautuminen. Lasta voivat myös surettaa julkisuudessa esillä olevat traagiset tapahtumat kuten sodat ja väkivalta. (Laimio 2003, 12.) Laimio (2003, 12) mainitsee Surevan lapsen kanssa -teoksessa myös perheen sosiaalisen aseman, työn tai omaisuuden menetyksen voivan koskettaa lasta. Lindqvist (1999, 132) lisää, että lapsi voi surra myös muuttoa uudelle paikkakunnalle, vanhempien välisiä ristiriitoja, päihteiden käyttöä ja väkivaltaa.

Surun tunteet voivat olla lapsille kivuliaita ja raskaita, minkä takia lapset saattavat pyrkiä välttämään surullisia tunteita. Tämän takia voikin vaikuttaa siltä, ettei lapsi sure lainkaan. Leikissä lapsi käsittelee tunteitaan toistamalla menetykseen liittyviä asioita tai ottamalla menettämänsä asian mukaan leikkiin jollakin tapaa. (Poijula 2008, 99.)

Lapset ymmärtävät surun oman kehityskautensa mukaisesti ja käsittelevät asiaa sen mukaan omalla tavallaan (Ruishalme & Saaristo 2007, 55). Lapsi ei osaa vielä käsitellä suruaan samalla tavalla kuin aikuinen eikä välttämättä ymmärrä omia tai aikuisen tunteita ja reaktioita niihin. Siksi onkin tärkeää, että lapsen kanssa keskustellaan rehellisesti surusta ja sen aiheesta. (Holm & Turunen 2008, 27-28.)

Aikuisen ei tarvitse peittää omia tunteitaan tapahtuneesta (Ruishalme & Saaristo 2007, 55). Jos lapsen surulliseen tapahtumaan liittyvät kysymykset saavat aikuisen itkemään, täytyy aikuisen selvittää lapselle itkun syy. Lapsi voi luulla, että hänen kysymyksensä aiheutti aikuisen pahan olon eikä ymmärrä, että itkun syynä on ikävä ja suru, jonka kysymyksen aihepiiri aiheutti. Jos aikuinen ei selitä omia tunteitaan ja reaktioitaan lapselle tarpeeksi selkeästi, lapsi hämmentyy ja hänestä voi tuntua, että aikuinen menettää tilanteen hallinnan. Tämä voi johtaa lapsen turvallisuuden tunteen katoamiseen. Aikuisella onkin todella suuri vastuu siitä, kuinka lapsi pukee surunsa sanoiksi ja näyttää tunteitaan. (Holm & Turunen 2008, 27-28.)

Suru on spontaani reaktio menetykseen. Sureminen auttaa sopeutumaan uuteen tilanteeseen, löytämään uusia lähtökohtia tulevaisuuteen. Lasta ei voi

kuitenkaan suojella täysin elämän kivuilta ja kärsimyksiltä eikä tarvitsekaan. Häntä täytyy kuitenkin tukea ja auttaa surun käsittelyssä. Tavallisesti lapsella on todella suuri tahto ja kyky selvitä eteenpäin vaikeissakin elämäntilanteissa. (Lindqvist 2003, 9-11.)

Usein trauma ja suru sekoitetaan toisiinsa tai niistä puhutaan synonyymeina. On kuitenkin hyvä selvittää näiden kahden ero. Molempiin liittyy yleensä jokin menetys. Se voi olla henkilön tai asian menetys tai sitten kokemus, kuten oman turvallisuuden menetys. Yleensä sureminen voi alkaa vasta, kun traumaattinen kokemus on tiedostettu ja ymmärretty sen kuuluvan menneisyyteen. (Holmberg 2003, 61.)

Trauma aiheuttaa lapselle ahdistusta, pelkoa ja masennusta, tunteita, joita hän ei vielä ymmärrä. Lapsi voi yrittää unohtaa tapahtuneen välttelemällä tapahtumaan liittyviä tilanteita, asioita ja ihmisiä. Kuitenkin tapahtuma nousee esille painajaisissa ja leikeissä, vaikka lapsi välttelee siitä puhumista. Toisinaan aikuisen silmin lapsi saattaa näyttää toipuneen hyvin traumaattisesta tilanteesta, vaikka todellisuudessa hän on vielä liian traumatisoitunut tuntemaan pelkoa tai surua. (Holmberg 2003, 62.)

Sureminen alkaa, kun lapsi on tiedostanut trauman ja menetyksen. Tällöin hän pyrkii käsittelemään tapahtunutta läpikäymällä sitä puhumalla ja tietoisesti muistelemalla menetettyä asiaa esimerkiksi valokuvien kautta. Lapset käsittelevät suruaan monella eri tavalla. Toiset puhuvat lakkaamatta, kun taas toiset vetäytyvät pohtimaan asioita itsekseen. Myös jatkuvaa riitelemistä tai perheenjäsenten seuraamista voi ilmetä. Lapset saattavat nähdä myös painajaisia, jotka liittyvät traumaan tai menetykseen. (Holmberg 2003, 62-63.)

3.2 Lapsen reagoiminen suruun

Suru voi ilmetä lapsessa monella eri tavalla. Lapsi saattaa piilottaa oman surunsa suojellakseen vanhempiaan. Tämä saattaa myös olla ylikiltti ja huolestua hyvin helposti. (Lindqvist 1999, 134.) Toisinaan suru ja huoli ilmenevät protestoimisena. Lapsen reagoimiseen vaikuttavat monet asiat, kuten

ikä, sukupuoli, suhde menetettyyn henkilöön tai asiaan, temperamentti sekä aiemmat menetyskokemukset. (Poijula 2008, 113-116.)

Lapsen tavallisimpia reaktioita suruun ovat itku, viha, syyllisyydentunteet ja itsesyytökset. Nämä reaktiot ilmenevät yleensä sokkivaiheen jälkeen. Muita surureaktioita ovat ahdistus, pelko, univaikeudet, alakuloisuus, ikävä, kaipaus, surullisuus, pahat muistikuvat sekä ruumiillinen oireilu, kuten sairastaminen, kivut ja kalpeus. (Poijula 2008, 113.)

Pikkulapsilla surun ilmaisukeino voi olla kastelu ja univaikeudet. Taantuminen varhaisempaan kehitysvaiheeseen on yleistä niin lapsilla kuin aikuisillakin. Esimerkiksi kolmevuotias voi käyttäytyä kuin uhmaikäinen, siistiksi oppinut tarvita vaipat ja tuttipullosta luopunut kaivata sitä uudelleen. Yli viisivuotiailla voi ilmetä toiminnan lisääntymistä ja kuudesta kymmeneen ikävuoteen suru voi aiheuttaa keskittymiskyvyn heikentymistä ja radikaaleja muutoksia käyttäytymisessä. Psykosomaattiset oireet ja itsensä syyttäminen voivat myös olla reaktioita suruun. Somaattisia reaktioita ovat muun muassa päänsärky, vatsakivut ja yleinen huonovointisuus. Myös syömättömyys tai ylensyöminen voivat liittyä suruun. (Poijula 2008, 113-114.)

Suru ja ristiriitaiset tunteet voivat näyttäytyä myös väkivaltaisuuksina tai aggressiivisena käyttäytymisenä muita lapsia tai aikuisia kohtaan sekä itseä vahingoittavana käyttäytymisenä ja rangaistuksenhakuisuutena. Tällaisia reaktioita ei missään nimessä tulisi tulkita häiriintyneeksi tai epäsosiaalisiksi käyttäytymiseksi eikä lasta pidä näistä rangaista. Lasta tulisi rohkaista surun herättämien tunteiden ilmaisuun turvallisella tavalla. (Poijula 2008, 114.) Lisäksi lapsi tarvitsee tiedon siitä, että on luonnollista reagoida suruun eri tavoin: mieleen voi tulla outoja asioita ja lapsi voi kokea outoja tuntemuksia, joita ei ole ehkä aikaisemmin kokenut (Ruishalme & Saaristo 2007, 56).

län lisäksi surun aiheuttamaan reaktioon voi vaikuttaa myös sukupuoli. Tyypillisesti tytöt haluavat puhua enemmän omista tunteistaan ja surustaan kun taas pojat pitävät surunsa yksityisasiana ja selviytyvät surusta toiminnan ja järjen käytön avulla. Usein juuri pojilla esiintyy aggressiivista käyttäytymistä, mikä johtuu tyttöjä vähäisemmistä keinoista ilmaista surua. Tytöt ovat usein

poikia empaattisempia ja hakevat tukea ja lohdutusta aikuisilta. (Poijula 2008, 116.)

Lapset hakevat tukea ja lohdutusta aikuisilta myös itkemällä. Kun lapsi itkee, äiti vastaa siihen omilla eleillään, puheellaan ja toiminnallaan. Vauva oppii huomaamaan, että itkemällä hän saa huomiota ja hänen tarpeisiinsa vastataan. (Poijula 2002, 27.)

Sanaton viestintä on lapselle tärkeä kieli sanojen rinnalla. Vaikka lapsi oppii puhumaan, sanaton viestintä ja puhe säilyvät lähes samanarvoisina lähelle kouluikää saakka. Lapsen tunne-elämän kehitykselle on tärkeää, että lapsen itkuun suhtaudutaan myönteisesti ja lapsen itkiessä kysytään itkun syytä. Näin lapsi, joka ei osaa vielä pukea tunteitaan sanoiksi, oppii tunnistamaan tunteitaan. (Poijula 2002, 27-28.)

Itkemisellä on tervehdyttävä vaikutus, se on ruumiillista sekä psyykkistä työtä surusta selviytymiseen. Eri perheissä itkuun suhtaudutaan eri tavoin. Joissakin perheissä ei itketä ollenkaan, kun taas toisissa perheissä itketään paljon. Myös perheen sisällä voi olla eroja esimerkiksi sisarusten välillä. Toinen sisaruksista itkee usein ja toinen ei ollenkaan. On hyvä muistaa, että itkemättömyys ei kuitenkaan tarkoita sitä, että lapsi ei sure. Lapsi suree, mutta ei osaa näyttää sitä itkemällä. Jos lasta kielletään itkemästä, ei hän välttämättä osaa aikuisenakaan itkeä. Kyyneleet auttavat parantamaan, sillä itkiessä koko ruumis rentoutuu. Itkun tukahduttaminen voi altistaa stressisairauksille. (Poijula 2002, 26-27.)

3.3 Surevan lapsen tunne-elämän kehittyminen ja sen tukeminen

Lapsen reaktioita suruun ei pidä torjua, vaan tulee selvittää, miltä hänestä tuntuu. Lisäksi lapselle pitää vahvistaa, että hänen tunteensa liittyvät tapahtuneeseen. Tärkeää on kertoa myös, että vaikka tunteiden käsitteleminen voi tuntua tuskalliselta, se on myös välttämätöntä surussa. (Ruishalme & Saaristo 2007, 56.)

Aikaisemmin oltiin sitä mieltä, että kannattaa vastata lapselle sitten, kun lapsi kysyy tapahtuneesta jotain. Nykyään ollaan sitä mieltä, että lapselta pitää kysyä, miltä hänestä tuntuu ja mitä hän asiasta ajattelee. Lapsen iästä riippuen kannattaa kysellä ja rohkaista lasta ilmaisemaan tunteitaan. (Ruishalme & Saaristo 2007, 55.)

Lapsi tunnistaa tunnetiloja eleiden ja ilmeiden perusteella. Hän oppii tekemään havaintoja ihmisten tunteista ja tunnetiloista, jos kasvuympäristössä kiinnitetään huomiota erityisesti tunneilmapiiriin ja toisten tunteisiin sekä keskustellaan tunteista ja niiden syntymisestä lapsen kanssa. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 129.)

Kun lapsi huomaa, että häntä kuunnellaan ja hänen tarpeisiinsa vastataan, oppii hän itsekin huomaamaan muiden tarpeita ja vastaamaan niihin. Empatia kehittyy vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa, ja sen kehittyminen alkaa jo lapsen ensi hetkistä hoitajansa kanssa. Empatiaa ei voi oppia, ellei sitä saa itse. Lapsi oppii tunnistamaan omia ja muiden tarpeita kiintymyssuhteessa aikuiseen. Jo vastasyntynyt vauva kykenee erottamaan aikuisen suruun ja pelkoon liittyviä tunteita, ja puolen vuoden ikään mennessä lapsi osaa ilmaista itse perustunteita, kuten suuttumusta, iloa, surua ja pelkoa sekä tunnistaa niitä muissa ihmisissä. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 128-129.)

Lapsen ja aikuisen välillä tapahtuvat toistuvat tilanteet vaikuttavat siihen, miten lapsi ilmaisee itseään vuorovaikutuksessa (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 97-101). Kiintymyssuhteella on suuri merkitys siihen, kuinka lapsi selviytyy kriisistä ja traumaattisista tilanteista. Turvallisesti kiintynyt lapsi uskaltaa olla oma itsensä ja näyttää avoimesti kaikenlaiset tunteensa, sillä hän tietää tulevansa ymmärretyksi ja lohdutetuksi. Turvallisesti kiintyneelle lapselle muodostuu myös suuri coping-keinojen valikoima, joka auttaa kriisitilanteesta selviytymisessä. Lapsi kykenee ottamaan apua vastaan myös perheen ulkopuolisilta aikuisilta ja lohduttamaan itseään mielikuvien ja muistojen avulla. (Holm & Turunen 2008, 19.)

Aikuisen avulla lapsi oppii säätelämään sisäistä maailmaansa, tunteitaan ja tarpeitaan ja ilmaisemaan itseään. Kiintymyssuhdeteoria kuvaa juuri näitä

vuorovaikutusprosesseja. Lapsi rakentaa kiintymyssuhteissaan erilaisia käsityksiä ja oletuksia itsestään ja muista. Kiintymyssuhteet luovat myös pohjaa, jolle perusluottamus itseen ja muihin rakentuu. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 98.)

Kiintymyssuhteet on luokiteltu neljään kategoriaan: turvallinen kiintymyssuhde, turvaton ja välttelevä kiintymyssuhde, turvaton ja ristiriitainen kiintymyssuhde ja jäsentymätön kiintymyssuhde.

Turvallisessa kiintymyssuhteessa lapsi luottaa, että hänen tunteensa ja tarpeensa tunnustetaan ja niihin vastataan herkästi tilanteeseen sopivalla tavalla. Turvallisesti kiintynyt lapsi näyttää avoimesti sekä myönteiset että kielteiset tunteensa ja kokee, että hänen tunteensa ovat merkityksellisiä. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 99.)

Turvattomassa ja välttelevässä kiintymyssuhteessa hoitava aikuinen ei kykene vastaanottamaan lapsen tunteita vaan välttää niiden kohtaamista. Koska lapsen keinot kestää ja säädellä tunteita ovat kehittymättömät eikä hän saa kokemusta tunteisiin vastaamisesta, hän ei opi nimeämään ja ilmaisemaan tunteitaan. Hän saattaa oireilla, vetäytyä, ilmaista tunteitaan aivan yllättäen korostuneesti tai uhmata rajoja. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 100.)

Jos vanhempi ei toimi johdonmukaisesti suhteessa lapsen tunnekokemuksiin vaan suhtautuu näihin hyvin vaihtelevasti, syntyy turvaton ja ristiriitainen kiintymyssuhde. Tästä johtuen lapsi ei pysty ennakoimaan, mitä omista tunteista ja niiden ilmaisusta seuraa. Lapsi luulee, ettei aikuinen ymmärrä tai näe tarpeeksi selkeästi lapsen osoittamia tunteita ja yrittää näin ollen näyttää niitä voimakkaammin. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 100.)

Jäsentymättömässä eli eheyttämättömässä kiintymyssuhteessa kiintymyssuhdetta ei ole päässyt edes syntymään. Lapsi ei ole saanut tarpeeksi vuorovaikutustilanteita saman ihmisen kanssa ja perushoito ja –hoiva on ollut puutteellista. Lapsen tunne-elämästä muodostuu kaoottinen, eikä hän osaa muodostaa tuntoa itsestään. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 101.)

Kiintymyssuhde vaikuttaa tunne-elämän kehittymiseen ja sen merkitys korostuu yleensä stressitilanteissa. Kiintymyssuhdemalli voi antaa suojaa, kestäkykyä ja selviytymiskeinoja traumatilanteessa, mutta se voi myös vaikeuttaa selviytymistä, jos tärkeät selviytymiskeinot ovat puutteellisia tai puuttuvat kokonaan. Lapsen kiintymyssuhteen ymmärtäminen onkin tärkeää autettaessa lasta surussa selviytymisessä. Kun ymmärretään lapsen kiintymyssuhde, voidaan etsiä sopivimmat keinot hänen auttamiseensa ja surunsa työstämiseen. (Holm & Turunen 2008, 18-20.)

4 Kasvattaja lapsen surun kohtaajana

Ihmisen surun ja etenkin lapsen surun kohtaaminen on hyvin haastavaa. Vielä tänäkin päivänä lapsia kasvattavilla ja hoitavilla on käytössään hyvin vähäinen määrä suruun liittyvää opetusaineistoa. Kasvattajan oma vahva ammattitaito ja ammatillisuus antavat kuitenkin tukea vaikeissa tilanteissa ja niistä selviämässä korvaten ainakin osittain puuttuvat tiedot. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004.)

Ammatillisuuteen kuuluvat olennaisesti oman alan tunteminen ja asiantuntijuus, jotka kasvavat sekä koulutuksen että kokemuksen karttuessa. Asiantuntijuuteen taas sisältyy kyky oppia kokemuksistaan, sillä kokemus sellaisenaan ei kasvata ammatillisuutta, jos työntekijä ei opi tilanteesta mitään uutta. Kasvattajan tulisi kehittyäkseen peilata hänen kokemuksiinsa liittyviä tunteita ja ajatuksia. (Ekström, Leppämäki & Vilén 2008, 77.)

Kasvattajan ammatillisuus kasvattaa myös luottamusta omaan pätevyyteen sekä kykyyn auttaa ihmisiä ja hoitaa tehtävät tunnollisesti ja asiantuntevasti. Ammattitaidon kehittäminen ja hankkiminen auttavat vaikeissakin vuorovaikutustilanteissa ja lisäävät tietoutta eri asioista. Omaan ammatillisuuteen ei pidä kuitenkaan tukeutua liikaa etenkin kohtaamistilanteissa. Liiallinen ammatillisuuteen tukeutuminen voi tehdä kohtaamistilanteesta epäaidon ja pinnallisen. (Mattila 2008, 12.)

4.1 Kasvattajan persoona ja roolit

Vaikka kohtaamiset vaativatkin vankkaa ammattitaitoa, ne tarvitsevat onnistuakseen myös ihmisyyttä ja työntekijän oman persoonan likoon laittamista (Mattila 2011, 12). Persoona onkin yksi ammattiauttajan tärkeimmistä työvälineistä, jota tulisi huoltaa ja hallita sekä tuntea. Myös erilaiset roolit ovat tärkeitä työvälineitä erilaisissa vuorovaikutustilanteissa, vaikka kyseisellä käsitteellä onkin usein arkikielessä hieman negatiivinen sävy. Rooli on kuitenkin oman persoonan näkyvä muoto, jota tarvitaan ihmisten kohtaamisessa. (Ekström ym. 2008, 78-79.)

Omien työroolien tunteminen ja etenkin niiden kuormittavuuden tiedostaminen on hyvin tärkeää oman jaksamisen ja toimivan vuorovaikutuksen kannalta. Jos työrooli ei tunnu omalta tai on liian raskas, se vaikuttaa oman hyvinvoinnin lisäksi koko työyhteisön ja asiakkaiden hyvinvointiin. Mahdollisuus roolien muuttamiseen parantaa yksittäisen työntekijän ja koko työyhteisön hyvinvointia. (Kiander 2005.)

Aivan niin kuin työrooleja niin myös erilaisia persoonia tarvitaan sosiaali- ja terveysalalla. Kasvattajien persoonien vaihtelut hiljaisista räväköihin tuovat rikkautta vuorovaikutustilanteisiin. Olennaisinta on kuitenkin oman persoonallisuuden käyttäminen niin, että asiakas voimaantuu. Asiakkaan voimaantuminen ja hyvä vuorovaikutustilanne mahdollistuvat omien roolien tuntemisen kautta. Ihmissuhde- ja vuorovaikutustyössä kasvattajan tulee tuntea itsensä ja kantaa vastuu omista teoistaan ja ajatuksistaan. (Ekström ym. 2008, 79.)

4.2 Kasvattajan tunteet ja jaksaminen surun kohtaamisessa

Surevia tukevat tuntevat auttamistyössään usein itsekin surua. Empatian kokeminen surevaa kohtaan on hyvin tärkeää sekä auttamisen kannalta että myös kasvattajan oman hyvinvoinnin kannalta. Empatiakyky tekee inhimilliset tunteet mahdollisiksi sekä varmistaa kasvattajalle ulospääsyn omasta mahdollisesta tunnemyrskystä. Empatiakykyä käyttämällä kasvattaja voi toimia

samalla kertaa tuntevana ja ymmärtävänä ihmisenä sekä työnsä hoitavana ammattilaisena. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 150.)

Surun lisäksi surevan kohtaaminen voi herättää kasvattajassa myös muita voimakkaita tunteita kuten avuttomuutta ja ahdistusta. Näitä tunteita voi olla hankala kestää, ja kasvattajan vaarana onkin näiden vahvojen tunteiden mukaan tempautuminen. Kasvattajan on kuitenkin hyvä muistaa pitää omat tunteet erillään autettavan tunteista. Toisaalta surevan lähellä liikuttuminen on sallittua, kunhan muistaa pitää liikuttumisen aisoissa niin, että sureva voi jatkossa luottaa auttajaan sekä tämän kestäkykyyn. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 152.)

Surevaa tukevan kasvattajan olisi hyvä saada tukea ja vahvistusta ajatuksilleen joltain toiselta kasvattajalta. Myös työyhteisön tuella on valtava merkitys kasvattajan jaksamisen kannalta. Tukea olisi hyvä olla saatavilla sellaisissa tilanteissa, joita ei ole mahdollista käsitellä yksin. Tuen lisäksi kasvattajat tarvitsevat taukoja vaativasta työstään. Ilman tukea ja taukoja kasvattaja voi pahimmassa tapauksessa uupua. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 152-153.)

Siksi olisikin tärkeää, että kasvattaja kiinnittäisi omaan jaksamiseensa huomiota kokonaisvaltaisesti (Ekström ym. 2008, 95). Työstä on hyvä osata kieltäytyä, kun oma energiataso alkaa olla pohjalukemissa, sillä uupuneena työntekijä ei voi tukea tai auttaa ketään. Toisinaan voi olla hyvinkin vaikea tehdä päätös toisen auttamista koskien. Kasvattajan tehtävänä on kuitenkin itsensä likoon laittaminen toisten puolesta. (Mattila 2008, 43.)

Kasvattajan tulisi muistaa, että vaikka sosiaalialalla työskentely voi antaa paljon, työntekijän ensisijainen voiman lähde tulee hänen omasta elämästään ja vapaa-ajastaan. Vapaa-ajalla uusiutuminen ja onnistumisen kokemusten saaminen työn ulkopuolella ovat tärkeitä elementtejä työssä jaksamisen kannalta. (Ekström ym. 2008, 97.)

4.3 Surevan lapsen kohtaaminen

Kohtaaminen on viime vuosien aikana noussut enemmän tietoisuuteen keskeisenä seikkana ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Kohtaaminen luokin toiminnan perustan moneen eri kanssakäymistilanteeseen, kuten hoitamiseen, kasvattamiseen ja opastamiseen. Onnistunut kohtaaminen luo ihmisten välille yhteyden ja herättää luottamuksen kun taas epäonnistunut kohtaaminen tuottaa epäluottamusta ja etäisyyttä. (Mattila 2011, 15.)

Kohtaaminen onnistuu parhaiten olemalla aito ja antamalla toiselle tilaa. Yleispätevät ohjeet ja kohtaamisen suorittaminen tulisi unohtaa, koska silloin voi olla vaikea keskittyä kohdattavan omaan henkilökohtaiseen tarinaan. (Mattila 2008, 12.) Jokainen kohtaaminen on kuitenkin erilainen (Mattila 2011, 15). Suorittamisen sijaan olisi hyvä opetella olemista, neuvomisen sijaan jakamista ja ymmärtämisen sijaan välittämistä. Myös läsnä oleminen on välttämätöntä luottamuksen ja kohtaamisen syntymiselle. (Mattila 2008, 12-14.)

Kohtaaminen on hyvin monikerroksellinen tila. Se rakentuu katseesta ja ystävällisestä eleestä, joita seuraavat kuuleminen, näkeminen ja toisen ihmisen nähdyksi tuleminen. Vielä syvemmäksi kohtaamisen tekevät ihmisyyden ja elämän arvostaminen, totuudellinen, avoin ja nöyrä elämänasenne sekä nähdyksi tulevien tarinoiden merkityksellisyyden ymmärtäminen. (Mattila 2011, 16.)

Surevaa lasta kohdatessaan pitää muistaa olla rehellinen ja lapsen esittämiin kysymyksiin tulee vastata avoimesti. Asioiden salailu, välttely ja piilottelu loukkaavat lasta ja edesauttavat epäluottamuksellisen ilmapiirin syntyä. Lapset voivat vetää kuulemistaan asioista omia johtopäätöksiään ja ajatella, että he ovat tehneet jotain paha, minkä vuoksi totuuden kertominen on erittäin tärkeää. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 137.)

Kasvattajan tulisi myös hyväksyä omat surureaktionsa, sillä se auttaa myös lapsen oman surun ja surureaktioiden hyväksymistä. Jos kasvattaja ei ole sinut surureaktionsa kanssa vaan hämmentyy siitä, myös lapset voivat hämmentyä ja alkavat suojella kasvattajia. Tällöin lapsi ei välttämättä uskalla enää jakaa omia

ajatuksiaan ja tunteitaan, ja aikuisen tuki voi jäädä kokonaan puuttumaan. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 137.)

Surevaa lasta kohdattaessa on hyvä huomioida myös lapsen elämäntarina ja kasvuvaihe. Lapsen ikään tulisi kiinnittää huomiota siksi, että lapsi tulisi kohdatuksi mm. hänen sosiaaliset kykynsä huomioiden. Lapsen omaa elämäntarinaa on tärkeää muistaa kunnioittaa ja arvostaa, vaikka tarina ei aikuista miellyttäisikään tai herättäisi tässä ikäviä tunteita. (Mattila 2011, 18.) Kunnioitus on kuitenkin yksi kohtaamisen peruselementeistä. Se on toisen elämäntarinan arvostamista, elintilan antamista, hyvää kohtelua ja toisen perusoikeuksien suojelemista. Tämän kunnioituksen tulee ilmetä samalla tavalla niin aikuisia kuin lapsia kohdattaessa. Lasta kunnioittamalla ja arvostamalla voidaan lisätä lapsen itsearvostusta ja omanarvontuntoa. Tämän kannalta on tärkeää muistaa rohkaista ja kannustaa lasta ja välttää moittimista ja vähättelyä. (Mattila 2008, 49.)

Kuten tavallisissa kohtaamistilanteissa, myös surevan kohtaamisessa tulee ottaa huomioon surevan yksilölliset piirteet sekä surevan ikään ja menetyksen erilaisuuteen liittyvät asiat. Etenkin lasta kohdattaessa olisi hyvä tuntee lapsen eri ikäkaudet ja niihin liittyvien kehityskausien erityispiirteet, jotta voitaisiin helpottaa lapsen surua oikein. Lapsen suru kun on useimmiten sidoksissa hänen ikäänsä ja senhetkiseen kehityskauteensa. Surevan lapsen kohtaaminen vaatii lapsen surun tunnistamista. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 90-136.)

Vaikka lapsen kohtaaminen onkin perusarvoiltaan hyvin samankaltaista kuin aikuisen tai vanhuksen kohtaaminen, tulee kohtaamistilanteessa muistaa, että lapsella ja aikuisella on keskenään erilaiset roolit. Aikuisella on kohtaamisessa lasta suurempi vastuu, mikä johtuu hänen ymmärryksestään, elämäkokemuksestaan ja roolivastuustaan, ihmisenä lapsi on kuitenkin aikuisen kanssa tasavertainen. Aikuisen suuremman vastuun vuoksi tältä odotetaan kohtaamistilanteessa tarkkanäköisyyttä, huolehtivuutta, lempeyttä ja joustavuutta. Lisäksi aikuisen tulisi ymmärtää oma aikuisuutensa ja lapsen lapseus. Näin aikuinen pystyy ottamaan vastuun vuorovaikutustilanteesta. (Mattila 2011, 18.)

Lapsen kohtaamisessa aikuisen tulee ottaa turvallisen aikuisen rooli. Turvallinen aikuinen on itse vastuussa omista tunteistaan ja oloistaan. Hänen tulee ymmärtää, että tunteet, jotka hänessä heräävät vuorovaikutustilanteessa lapsen kanssa, ovat hänen omiaan. Lapsi ei ole vastuussa aikuisen tunteista, eikä ole velvollinen muokkaamaan toimintaansa siihen suuntaan, ettei aikuiselle heräisi vaikeita, torjuttavia tunteita. (Mattila 2011, 63.)

On tärkeää, että lapsi tuntee olevansa kohtaamistilanteessa tasavertainen ihmisenä, mutta silti huolehdittu lapsena. Lapsella on kuitenkin aina tarve ja oikeus olla huolehdittu. Tasavertaisuus aikuisen kanssa ei siis tarkoita sitä, että lapselta odotettaisiin yhtäläistä aikuisen huomioon ottamista ja tarvitsevuuden täyttämistä. Lapsen oikeus vuorovaikutustilanteessa aikuisen kanssa on oppia aikuiselta ja saada tältä tarvitsemaansa hoitoa ja turvaa. Tunnetta siitä, että lapsella on oikeus olla olemassa omana itsenään, tulee vahvistaa. Tätä tunnetta aikuinen voi vahvistaa osoittamalla, että lapsesta huolehtiminen on tärkeä asia, joka tehdään mielellään. (Mattila 2011, 70.)

Hyvä kohtaaminen on kaiken kaikkiaan aito tila, johon lapsi saa tulla ja pysyä siinä omana itsenään. Hyvä kohtaaminen ei onnistu, jos lapsi joutuu suorittamaan tai tavoittelemaan aikuisen ihailua tai hyväksyntää. Kun lapsi huomaa, ettei häneltä odoteta muutosta, hänessä vahvistuu luottamus hyväksyntään (Mattila 2011, 70.) Lapselle on tärkeää osoittaa olevansa kiinnostunut tämän kokemuksista (Lastensuojelun käsikirja 2012).

5 Varhaiskasvatuksen menetelmiä surevan lapsen kohtaamisessa

Puhuminen voi joskus olla lapselle vaikeaa. Lapsen kokemukset saattavat olla hänelle liian kipeitä ja ahdistavia puhuttavaksi. Lisäksi lapsen sanallisella ilmaisulla ei ole vielä samanlaista syvyyttä ja ulottuvuutta kuin aikuisen, joten lapsi ei välttämättä osaa pukea tunteitaan sanoiksi. (Erkkilä 2003, 24-29.) Lasta ei saa painostaa puhumaan, vaan on etsittävä tarpeen mukaan muita keinoja. Leikki ja muu luova toiminta tarjoavat ilmaisuväylän niille mielen alueille, joihin

sanat eivät ulotu. (Surun ja kriisin kohtaaminen varhaiskasvatuksessa 2010, 11.)

Joskus suru saattaa näkyä vain leikissä tai muussa luovassa toiminnassa. Lapselta voi puuttua kykyä tai uskallusta ottaa asia esille läheisenkin aikuisen kanssa, vaikka hän sisäisesti haluaisi tai tarvitsisikin sitä. Aikuisenkin voi olla joskus vaikea huomata lapsen tarvetta käsitellä surua. Leikki antaa usein aikuisellekin erinomaisen keinon ottaa vastaan ja jakaa lapsen surua ja muita kokemuksia. (Holmberg 2003, 73-74.)

Symbolisen ilmaisun avulla lapsi voi etäännyttää vaikeat asiat ja tarkastella niitä ikään kuin arvioiden, missä määrin ne ovat siedettävissä, kannettavissa, kestettävissä ja koettavissa. Symboliikan keinoin voi omasta traumaattisesta todellisuudesta keskustella epäsuorasti. Sen kautta lapsi voi samaistua esimerkiksi laulun teksteissä esiintyviin henkilöihin, ja juuri tässä lienee osa symbolisen toiminnan voimasta. Lapsen symbolisen ilmaisun merkityksistä voidaan tehdä tulkintoja ja saada näin tärkeää tietoa vaiheesta, jossa lapsen surun käsittely on menossa. Lisäksi tietoa voidaan saada surun laadusta ja luonteesta, jolloin lasta voidaan tukea tarkoituksenmukaisesti. (Erkkilä 2003, 26-27.)

5.1 Leikki

Lapselle on ominaista liikkua, harjoitella, kokeilla ja etsiä toimintaa, joka tuntuu hänestä mielekkäälle. Tämän vuoksi hänen kehitystään tukevat erilaiset leikit ja monenlaiset toiminnot. Leikki on lapselle luonnollinen toimintatapa riippumatta siitä, missä ympäristössä hän on. (Yhdessä suru on helpompi kantaa 2004, 60.) Leikki on lapselle kokonaisvaltaista: se kehittää häntä fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti (Holmberg 2003, 63). Fyysisesti se tukee lapsen tarvetta liikkua ja sosiaalisesti valmistaa lasta vuorovaikutukseen toisten ihmisten kanssa. Psyykkisesti leikki antaa lapselle mahdollisuuden käsitellä itselleen tärkeitä asioita. (Kinanen 2009, 56.)

Leikin avulla lapsi tutustuu omaan itseensä, oppii ja alkaa ymmärtää asioita. Leikin kautta hän opettelee myös ihmissuhdetaitoja, käsittelee kokemuksiaan ja

niihin liittyviä tunteita. (Holmberg 2003, 63.) Lisäksi lapsi opettelee käsittelemään omaa sisäistä maailmaansa ja ajatuksiaan sekä oivaltaa uusia asioita, selkiinnyttää minäkuvaansa ja itsetuntoaan (Yhdessä suru on helpompi kantaa 2004, 60). Kun lapsi esimerkiksi kokee jotain traumaattista, hän joutuu pohtimaan itseään uudessa tilanteessa, josta hänellä ei välttämättä ole ollut aikaisemmin käsitystä. Leikin avulla lapsen on turvallisempaa tutustua surevaan minään, jota ei ehkä aikaisemmin ole ollut olemassa. (Holmberg 2003, 65.)

Kun lapsi kokee jotain traumaattista, työstää hän kokemuksiaan leikin kautta. Hänellä on sisäinen tarve saada kohdata kokemansa suru leikissä. (Holmberg 2003, 64.) Lisäksi leikki luo lapselle turvallisen ympäristön käsitellä vaikeita tapahtumia ja tunteita: sen avulla lapsi saa sopivan turvavälin surulliseen tapahtumaan työstäen sitä kuitenkin kaiken aikaa (Yhdessä suru on helpompi kantaa 2004, 60). Usein aikuisen on helpompi puhua surusta pystyäkseen ymmärtämään tapahtuneen, kun taas lasta auttaa usein parhaiten leikki (Holmberg 2003, 64).

Leikkiä ohjaa mielikuvien käyttö, ja lapsi ikään kuin elää omaa todellisuuttaan leikkiessään (Kinanen 2009, 56). Surevan lapsen leikki ei ole passiivista, vaan hän käsittelee kokemaansa ja kaipaa menetystään aktiivisesti. Surutyön aikana leikki voi olla täynnä monenlaisia tunnetiloja: vihaa, epätoivoa ja surua. Siinä voi olla mahdollisesti esillä myös surun aiheuttaja. (Yhdessä suru on helpompi kantaa 2004, 60.) Lisäksi asioiden kertaaminen leikin avulla on lapsen luonnollinen ja terve tapa käsitellä tavallisuudesta poikkeavaa tapahtumaa elämässä (Kinanen 2009, 56-57).

Leikki voi saada myös toisenlaisia piirteitä: Lapsi saattaa leikkiä samaa leikkiä tuntikausia, ja sama leikki saattaa toistua kerta toisensa jälkeen muuttumattomana. Tunnusomaista tällaiselle leikille on pakonomaisuus ja tuskaisuus. Se ei tuota lapselle iloa tai mielihyvää, vaan se on ilotonta, raskasta ja rajoittunutta. Yleensä tällainen leikin malli syntyy, kun lapsi on kokenut jotakin traumaattista. Aikuisen tuella on silloin valtava merkitys. Aikuisen tulee viestittää lapselle, että hän saa ja voi käsitellä surullista asiaa leikissä eikä sitä tarvitse pitää piilossa. (Kinanen 2009, 57.)

5.2 Musiikki

Usein käytetty tapa purkaa tunteita on musiikin kuunteleminen ja tuottaminen eri menetelmin (Kinanen 2009, 58). Musiikki on voimakas tunnetilojen ja mielikuvituksen herättäjä, ja sitä voidaan käyttää esimerkiksi vuorovaikutuksen tukijana, virkistyskeinona tai kommunikaatiovälineenä. Lapset voivat sen avulla viestittää tunnetilojaan ja kokemuksiaan. Lisäksi musiikki auttaa lasta muistojen säilyttämisessä ja käsittelemisessä: lapsi voi esimerkiksi yhdistää laulun tiettyyn ihmiseen ja tilanteeseen. (Yhdessä suru on helpompi kantaa 2004, 62.)

Lapsen surun käsittelyssä musiikkia voi käyttää sellaisenaan tai taustatekijänä, jolloin siihen voidaan yhdistää esimerkiksi piirtämistä, maalaamista tai tanssimista. Etenkin pienille lapsille tämä on toimiva yhdistelmä, koska heidän saattaa vielä olla vaikeaa puheella ilmaista tunteitaan sanoiksi. Soittimia voi käyttää esimerkiksi silloin, kun tarkoituksena on ilmaista ja tunnistaa erilaisia tunnetiloja. Musiikin valitseminen riippuu aina sen käyttötarkoituksesta, joten siihen on syytä kiinnittää huomiota. (Yhdessä suru on helpompi kantaa 2004, 62.)

On useita tapoja yhdistellä musiikkia muuhun toimintaan. Pienten lasten kanssa voidaan käyttää esimerkiksi musiikkileikkejä. Ne voivat olla improvisoituja ja spontaaneja tai vaikka perinteisiä laululeikkejä. Yhdistää voi myös vaikka musiikkia ja draamaa, jolloin kyse on yleensä roolileikeistä. Lasten kanssa toimittaessa voidaan tehdä myös lauluja teksteineen, kuunnella lauluja ja valita lauluja omaan tilanteeseen liittyen. Valmiita lauluja ja laulutekstejä voi muunnella sopiviksi omiin tarkoituksiin. (Erkkilä 2003, 49-51.)

5.3 Kuvataide

Koska lapsella ei välttämättä ole sanoja omille tunteilleen, ajatuksilleen ja toiveilleen, voi kuvataide olla hyvä keino muuttaa ne konkreettiseen muotoon. Kuvan avulla lapsi voi ilmaista asioita, joita hän ei ehkä muuten uskalla käsitellä. Kuvallinen ilmaisu on turvallinen ja helppo toimintamenetelmä, jota voi käyttää pientenkin lasten kanssa. Lapsen kuvallisen tuottamisen lisäksi surun käsittelyssä ja tunneilmaisussa voi käyttää myös valmiita kuvia tai valokuvia. Kuvien käytön voi yhdistää myös musiikkiin, ja kuvien herättämiä tunteita

voidaan käydä yhdessä läpi lapsen kanssa. (Yhdessä suru on helpompi kantaa 2004, 62.)

Piirtäminen ja maalaaminen ovat jokaisen lapsen mahdollinen keino omatoimiseen surun käsittelyyn. Surevalle lapselle voi hankkia ison, tyhjän ja viivattoman vihkon, jota täytetään tarpeen mukaan. Vihkosta voi muodostua lapselle piirretty päiväkirja surun edetessä. Lapsen ei tarvitse näyttää sitä kellekään, ellei itse halua. (Kinanen 2009, 57-58.) Piirtämisen ja maalaamisen lisäksi muita kuvataiteen muotoja voivat olla esimerkiksi muovailu, kuvanveisto ja askartelu (Yhdessä suru on helpompi kantaa 2004, 62).

Tärkeää kuvataiteen tuottamisessa ei ole osaaminen, vaan se, että saa purettua omia tuntojaan ja tunteitaan, jotka painavat mieltä. Siksi töitä ei ole tarpeen arvioida eikä tulkita. (Kinanen 2009, 58.) Mieluummin aikuinen voi kysyä lapselta itseltään, mitä hän työllään haluaa kertoa tai millaisia tunteita se hänessä herättää (Yhdessä suru on helpompi kantaa 2004, 62.)

5.4 Kirjoittaminen, sadut ja saduttaminen

Kirjoittaminen on hyvä keino jäsentää mielen sisältöä ja vaikeita elämäntilanteita. Surun keskellä monet ajatukset saattavat olla niin ristiriitaisia, että niiden perässä on vaikea pysyä. Kirjoittaminen helpottaa ahdistavaa tai vaikeaa oloa. (Kinanen 2009, 58.) Kirjoittaminen on ikään kuin vuorovaikutusta oman sisimmän kanssa: se auttaa lasta tiedostamaan omat ajatuksensa ja lisäksi se on turvallinen keino käsitellä vaikeita asioita (Yhdessä suru on helpompi kantaa 2004, 63). Harva päiväkotikäinen lapsi osaa vielä kirjoittaa, mutta hän voi silti kertoa tarinaa tai satua, jonka aikuinen sitten kirjoittaa muistiin. Tarinaa voi jatkaa vielä myöhemmin, jos se tuntuu lapsesta tärkeältä. (Kinanen 2009, 58.)

Saduttaminen sopii hyvin vaikeisiin elämäntilanteisiin. Sadutuksessa lapset saavat kertoa, mitä itse haluavat, ja aikuinen kirjoittaa lapsen kertoman sanasta sanaan. Aikuisen on tärkeämpää keskittyä kuuntelemiseen kuin kyselemiseen. Sadutuksen avulla lapsi huomaa, että hänen ajatuksensa ovat tärkeitä ja kiinnostavat aikuista. Se antaa lapselle rohkeutta kertoa ajatuksistaan myös

muissa tilanteissa. Menetelmää käytettäessä aikuinen ei saa ohjata tarinan kulkua eikä myöskään arvioida sitä. Saduttajan aito kuuntelu ja kiinnostus lasta kohtaan luo hyvät edellytykset lapsen kasvulle ja kehitykselle sekä oppimiselle. Lisäksi se tukee lapsen itseluottamusta. (Kinanen 2009, 89-90.)

Myös satujen lukeminen lapselle on tärkeää surun käsittelyssä. Ne antavat lapselle sopivaa etäisyyttä tapahtumaan, koska todellisuudessa lapsi on sadun ulkopuolinen henkilö. Lapsi pystyy kuitenkin samaistumaan sadun hahmoihin tai tilanteisiin ja sitä kautta käsittelemään omia menetykseen liittyviä tunteitaan. Terapeuttisia satuja on kirjoitettu moneen tilanteeseen, ja aikuisen onkin mietittävä tarkoin, mitä sadulla halutaan lapselle viestiä, ja valittava satu sen mukaisesti. On tärkeää muistaa, että liian läheisesti lapsen omaa elämää koskettava satu voi ahdistaa lasta, ja sen vuoksi kuvitteelliset sadut sopivat lapselle paremmin. (Yhdessä suru on helpompi kantaa 2004, 62-63.)

5.5 Draamallinen ilmaisu

Draamallisiin menetelmiin voivat kuulua erilaiset roolileikit, leikilliset tehtävät sekä erilaisten tunteiden ja tilanteiden näyttelemine. Draamaan voidaan liittää asioiden ja ilmiöiden tutkimista, liikettä, piirtämistä, maalaamista ja musiikkia. (Surun ja kriisin kohtaaminen varhaiskasvatuksessa 2010, 14.) Draamaa tehtäessä voidaan aiheita etsiä lapsen omasta elämästä ja arjesta (Kotka 2011, 17).

Draaman, kuten muidenkin luovien ja toiminnallisten menetelmien avulla, lapsi kykenee käsittelemään asioita, joista voi olla muuten vaikea puhua. Draama on toimiva tapa vähentää lapsen henkilökohtaista mielipahaa ja päästä käsiksi kipeisiin asioihin. Draaman voima perustuu siihen, että asioita tarkastellaan metaforien ja pienen välimatkan kautta. Roolien kautta voidaan kokeilla eri tunnetiloja ja toimintatapoja, jotka ovat itselle vieraita. (Kotka 2011, 17-25.)

Draamallisessa ilmaisussa ei ole tarkoitus näytellä tai valmistella esitystä muiden nähtäväksi. Se voi olla selvästi fyysistä ja sen kautta vapauttavaa toimintaa: luova liikunta auttaa usein tunteiden purkamista. (Surun ja kriisin kohtaaminen varhaiskasvatuksessa 2010, 14.) Draaman käytöllä on myös se

hyvä puoli, että siinä toiminta ei perustu kilpailuun tai voittamiseen, vaan lasten väliseen yhteistyöhön (Kotka 2011, 17).

6 Selvityksen toteutus

Tässä luvussa käsitellään opinnäytetyömme menetelmällisiä ratkaisuja ja arvioidaan selvityksemme luotettavuutta ja eettisyyttä. Toteutuksessa esitellään myös opinnäytetyömme selvitystehtävät, aineistonkeruutapa ja valitsemamme aineiston analyysimenetelmä.

6.1 Opinnäytetyön tavoitteet ja selvitystehtävät

Tavoitteenamme on selvittää, kuinka lapsen surua kohdataan päiväkodissa, ja minkälaisia ajatuksia ja tunteita tämä kasvattajassa herättää. Lisäksi selvitämme, kuinka lapsi kokee surun. Meistä on tärkeää kuulla kasvattajien kokemuksia sekä minkälaisia valmiuksia ja menetelmiä heillä on käsitellä lapsen surua tämän kanssa.

Henkilökohtaisina tavoitteinamme on saada lisää tietoa lapsen surusta ja siitä, miten surevaa lasta voi kohdata. Asiaa käsitellään todella vähän koulutuksessamme, ja yksittäisenä asiana lapsen surua ei käsitellä ollenkaan. Halutessaan tietoa lapsen surusta sitä voi etsiä kirjallisuudesta tai luennoista, joita esimerkiksi Soili Poijula pitää aiheesta. Kokemus tuo lisää varmuutta lapsen ja surun sekä myös lapsen ja kriisin kohtaamiseen työssämme. Opinnäytetyömme tavoitteena on luoda pohjaa osaamisellemme ja keräämämme tieto tukee ammatillista kehittymistämme sekä antaa meille välineitä tulevaan työelämäämme varhaiskasvatuksen työkentällä.

Opinnäytetyöstämme on hyötyä varhaiskasvattajille sekä muille lasten parissa työskenteleville tai toimiville. Näemme, että siitä on hyötyä myös sosiaali- ja kasvatustieteen opiskelijoille. Jokainen kohtaa lapsen ja tämän surun omalla tavallaan, mikä riippuu aina kohtaajan persoonasta. Opinnäytetyössämme tuomme esille kasvattajien kokemuksia ja ajatuksia asiasta. Lähdeluettelo on laaja katsaus lapsen surua ja lapsen kohtaamista käsittelevistä kirjoista.

Opinnäytetyömme selvitystehtävät

- 1) Kuinka lapsen surua kohdataan päiväkodissa?
- 2) Minkälaisia ajatuksia ja tunteita lapsen surun kohtaaminen herättää kasvattajassa?
- 3) Kuinka lapsi kokee surua?

6.2 Aineistonkeruu ja kohderyhmä

Saimme tutkimusluvan Lappeenrannan kaupungin kasvatus- ja opetustoimelta maaliskuun lopulla 2012. Luvan saatuaamme valitsimme satunnaisesti kolme lappeenrantalaista päiväkotia, joista jokaisesta pyysimme kahta kasvatusalan ammattilaista osallistumaan haastatteluihimme. Keräsimme aineistomme haastattelemalla näitä haastatteluun lupautuneita varhaiskasvatuksen ammattilaisia. Haastateltavat edustivat sekä lastentarhaopettajia että lastenhoitajia.

Teimme haastattelut päiväkodeittain. Alkuperäisestä suunnitelmasta poiketen haastatteluihimme osallistui kahdesta päiväkodista vain yksi kasvatusalan ammattilainen ja yhdestä päiväkodista kaksi. Haastattelimme siis yhteensä neljää kasvatusalan ammattilaista.

Haastattelutapa oli puolistrukturoitu teemahaastattelu. Valitsimme tiedonkeruutavaksi haastattelun, sillä tiesimme vastausten olevan todennäköisesti monitahoisia ja riippuvan haastateltavasta eli meidän oli nähtävä haastateltava tutkimustilanteessa subjektina. Haastattelussa voidaan säädellä aineiston keruuta joustavasti tilanteen mukaan, haastatteluaiheiden järjestystä on mahdollista muuttaa ja siinä on enemmän mahdollisuuksia tulkita aineistoa kuin esimerkiksi postikyselyssä (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2006, 194).

Teemahaastattelua käytetään yleisesti paljon kasvatus- ja yhteiskuntatieteellisissä tutkimuksissa. Teemahaastattelussa on tyypillistä, että haastattelun aihepiirit ovat tiedossa, mutta kysymysten järjestystä ja muotoa ei

ole valmiiksi päätetty. Teemahaastattelu vastaa hyvin kvalitatiivisen tutkimuksen lähtökohtia, mutta sitä voidaan käyttää myös kvantitatiivisissa tutkimuksissa, sillä aineistoa voidaan saattaa myös tilastollisen analyysin edellyttämään muotoon. (Hirsjärvi ym. 2006, 197.)

6.3 Laadullinen tutkimusote

Kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus on luonteeltaan kokonaisvaltaista tiedon hankintaa ja aineisto kootaan luonnollisissa, todellisissa tilanteissa. Lähtökohtana laadullisessa tutkimuksessa on todellisen elämän ja sen monimuotoisuuden kuvaaminen. Tyypillistä kvalitatiivisessa tutkimuksessa on, että tapauksia käsitellään ainutlaatuisina ja tulkitaan aineistoa sen mukaisesti. Laadullisessa tutkimuksessa suositetaan menetelmiä, joissa tutkittavien näkökulmat ja ääni pääsevät esille. Tärkeää ei ole minkään teorian tai hypoteesin testaaminen vaan aineiston monitahoinen ja yksityiskohtainen tarkastelu. (Hirsjärvi ym. 2006, 152, 155.)

Valitsimme opinnäytetyöhömmme laadullisen tutkimusotteen, sillä tavoitteenamme on selvittää haastattelujen kautta lapsen surun kohtaamista päiväkodissa monitahoisesti. Halusimme selvittää avoimen haastattelun kautta kasvattajien kokemuksia ja ajatuksia lasten surusta ja sen kohtaamisesta.

Kvalitatiivisen tutkimuksen aineisto voi koostua vain yhdestä tapauksesta tai yhden henkilön haastattelusta. Toisaalta aineistona voi olla myös monta yksilöhaastattelua. Laadullisessa tutkimuksessa ei pyritä löytämään tilastollisia säännönmukaisuuksia, joten aineiston koko ei määräydy siihen perustuen. Kvalitatiivisen tutkimuksen tavoite on ymmärtää tutkimuskohdetta. Tarkoitus ei ole tehdä päätelmiä yleistettävyyttä ajatellen vaan yksityistä tapausta tarkastellaan niin tarkasti, että saadaan näkyviin myös se, mikä ilmiössä on merkittävää ja mikä toistuu usein tarkasteltaessa ilmiötä yleisemmällä tasolla. (Hirsjärvi ym. 2006, 170-171.)

Teorian merkitys laadullisessa tutkimuksessa on suuri ja välttämätön. Teoriaa tarvitaan tutkimuskokonaisuuden hahmottamiseen ja mieltämiseen. Teoria on

tutkimuksen viitekehys, jonka muodostavat jo tutkittavasta ilmiöstä tiedettävät asiat sekä tutkimusta ohjaava metodologia. (Tuomi & Sarajärvi 2003, 17-18.)

6.4 Aineistolähtöinen sisällönanalyysi

Tutkimuksen ydin on saadun aineiston analyysi, tulkinta ja johtopäätösten teko. Siihen tähdätään jo tutkimusta aloitettaessa. Analyysivaiheessa tutkijalle selviää, minkälaisia vastauksia hän saa asettamiinsa tutkimuskysymyksiin tai selvitystehtäviin. Voi olla, että analyysivaiheessa tutkijalle selviää, miten tutkimuskysymykset olisi pitänyt oikeastaan asettaa. (Hirsjärvi ym. 2006, 209.)

Valitsimme aineistomme analyysitavaksi aineistolähtöisen sisällönanalyysin. Sisällönanalyysi on perusanalyysimenetelmä, jota voidaan käyttää laadullisen tutkimuksen kaikissa perinteissä. Sisällönanalyysimenetelmällä pyritään saamaan tutkittavasta ilmiöstä tiivistetty ja yleisessä muodossa oleva kuva. Toisin sanoen kerätty aineisto saadaan järjestettyä johtopäätösten tekoa varten. (Tuomi & Sarajärvi 2003, 93.)

Nauhoitimme kaikki kolme haastattelua. Haastattelujen jälkeen jaoimme äänitiedostot keskenämme ja litteroimme aineiston. Litteroituamme haastatteluaineiston tuhosimme nauhat ja äänitiedostot. Hirsjärven ym. (2006, 210) mukaan aineiston litteroimisessa kirjoitetaan nauhoitettu aineisto puhtaaksi sanasta sanaan. Litterointi voidaan tehdä koko aineistosta tai esimerkiksi teema-alueiden mukaan. Litterointi on yleisempää kuin päätelmien tekeminen suoraan äänitetystä aineistosta.

Aineistolähtöinen analyysi on yksinkertaistettuna kolmevaiheinen prosessi, johon kuuluu aineiston redusointi eli ilmausten pelkistäminen, aineiston klusterointi eli pelkistettyjen ilmausten ryhmittely sekä abstrahointi eli teoreettisten käsitteiden luominen. Tätä kutsutaan teemoitteluksi. Teemoittelu on luokittelun kaltaista, mutta siinä painottuu, mitä kustakin teemasta on sanottu, eikä lukumäärillä ole välttämättä merkitystä. (Tuomi & Sarajärvi 2003, 95-111.)

Kun haastattelut oli litteroitu, luimme ne läpi ja alleviivasimme aineistosta tärkeimmät, tutkimuskysymyksiimme vastaavat ilmaukset. Alleviivausten jälkeen kirjoitimme ylös kaikki ilmaukset ja redusoimme aineiston eli pelkistimme kaikki kirjoittamamme ilmaukset yhdeksi tai korkeintaan muutamaksi sanaksi. Tämän jälkeen klusteroimme eli ryhmittelimme aineiston. Kävimme kaikki pelkistetyt ilmaukset läpi ja ryhmittelimme ja yhdistimme ne eri luokkiin. Näistä syntyivät alaluokat, jotka nimesimme luokkaa yhdistävällä käsitteellä.

Aineiston klusterointia seurasi aineiston abstrahointi, jossa yhdistelimme alaluokat parhaaksi näkemällämme tavalla yläluokkiin. Abstrahointi tarkoittaa käsitteellistämistä, jossa alkuperäisinformaation käyttämistä ilmauksista edetään teoreettisiin käsitteisiin ja johtopäätöksiin (Tuomi & Sarajärvi 2003, 114). Abstrahoinnin päätteeksi nimesimme pääluokaksi Surun kohtaamisen päiväkodissa. Luokittelun jälkeen kirjoitimme aineiston auki eli saamamme tulokset tekstimuotoon.

PELKISTETTY ILMAUS	ALALUOKKA	YLÄLUOKKA	PÄÄLUOKKA
vanhempien erot isovanhemman kuolema isot onnettomuudet päiväkotiin tuleminen	Lapsen surun aiheita	Lapsi surun kokijana	Surun kohtaaminen päiväkodissa
levottomuus aggressiivisuus käytöshäiriöt liiallinen omatoimisuus itkeminen	Lapsen reagointi		
tunnekartta tunnetilojen käsittely draaman käyttö piirtäminen	Menetelmät lapsen surun käsittelyssä	Menetelmät ja osaaminen	
paljon koulutuksia kirjallisuus ryhmäpalaverit tuki työkavereista	Välineitä lapsen surun kohtaamiseen		
keskusteleminen keskustellaan yhdessä lapsen aloitteesta puhutaan surusta	Kommunikointi	Surevan lapsen tukeminen	
perheen kunnioittaminen perheen tukeminen	Perheen tukeminen		

Kuvio 1. Esimerkki aineistolähtöisestä sisällönanalysistä ja kategorioinnista

6.5 Eettisyys ja luotettavuus

Tutkimuksen tekoon liittyy monia eettisiä vaatimuksia ja kysymyksiä, jotka tulee tutkimusta tehtäessä huomioida. Nämä eettiset kysymykset liittyvät muun muassa tiedon hankintaan ja julkistamiseen. Jokaisen tutkijan tulisi itse tuntea yleiset eettiset periaatteet ja toimia niiden mukaan, jotta tutkimuksesta tulisi eettisesti hyväksyttävä. (Hirsjärvi ym. 2008, 23.)

Ensimmäinen eettinen vaihe tutkimusta tehtäessä on usein tutkimusaiheen valinta. Vaikka aiheen valinta voi tuntua hyvin yksinkertaiselta, siihen voi sisältyä monia eettisiä seikkoja. Näitä eettisiä, huomioon otettavia seikkoja ovat muun muassa vaikuttavuus ja taustatiedon määrä. Vaikuttavuudella tarkoitetaan tässä asiayhteydessä sitä, kuinka tulokset vaikuttavat yhteiskuntaan, ja onko aihe yhteiskunnallisesti tärkeä tai hyödyllinen. Taustatiedon määrää pohtimalla mietitään, onko tutkimuksen tekemistä varten tarpeeksi pohjatietoja. (Clarkeburn & Mustajoki 2007, 53-55.)

Oman opinnäytetyömme aiheen valitsimme yhdessä ja aiheen lähtökohtana oli oma mielenkiintomme lapsen surua kohtaan. Valitsimme aiheen, koska se kiinnosti meitä, ja tunsimme sen tutkimisesta olevan meille hyötyä, jos työskentelemme tulevaisuudessa varhaiskasvatuksen puolella.

Omaan selvitykseenme hankimme tietoja haastattelujen avulla. Tiedon hankinnan aikana kiinnitimme koko ajan huomiota siihen, että toimintamme olisi mahdollisimman eettistä. Tutkimusluvut saatuamme lähetimme valitsemiimme päiväkoteihin saatekirjeen, jossa esittelimme itsemme, ja kerroimme myös selvityksemme tarkoituksen ja tavoitteet. Lähetimme liitteenä myös selvityskysymykset, jotta haastateltavat voisivat tutustua niihin etukäteen.

Haastatteluja tehdessämme kunnioitimme haastatteluihin osallistuneiden itsemääräämisoikeutta kertomalla haastatteluun osallistumisen olevan täysin vapaaehtoista. Painotimme myös sitä, että osallistujat saivat halutessaan keskeyttää opinnäytetyöhömme osallistumisen milloin tahansa.

Haastattelutilanteessa käytimme avoimia kysymyksiä, jotta osallistujien mielipiteet tulisivat mahdollisimman hyvin esille ja tilaa jäisi myös keskustelulle.

Vältimme johdattelevia kysymyksiä, jotta osallistujat vastaisivat mahdollisimman aidosti, eivätkä meidän haastattelijoiden omien ennakkokäsitysten mukaan.

Selvitykseen osallistuneiden anonymiteetin takaamiseksi tuhosimme haastattelunauhat heti litteroinnin jälkeen. Myös litteroidut aineistot silputtiin, kun olimme analysoineet ne. Näin selvityksestä ei tule esille osallistujien henkilötietoja tai päiväkotia, jossa he työskentelevät.

Teoriaa kirjoittaessamme toimimme eettisesti merkitsemällä lähdeviittaukset huolellisesti sekä tekstiin että myös lähdeluetteloon. Pidimme huolen siitä, että kukaan opinnäytetyömme tekijöistä ei plagioinut jonkun toisen tekstiä. Tuloksia taas pyrimme analysoimaan ja esittelemään objektiivisesti. Objektiivista tarkastelua pidimme tärkeänä tulosten oikeellisuuden ja luotettavuuden kannalta. Eettisesti onnistuneen tutkimuksen pelisääntönä onkin, ettei koetuloksia saa väärentää (Clarkeburn & Mustajoki 2007, 51).

Tutkimuksen luotettavuuteen vaikuttavia tekijöitä ovat muun muassa aineistonkeruu niin menetelmänä kuin myös tekniikkana, tutkimuksen tiedonantajat sekä tutkimuksen raportointi (Tuomi & Sarajärvi 2003, 140-141). Aineistonkeruumenetelmänä käytimme selvityksessämme haastatteluja ja tekniikkana nauhoitusta. Nauhoitimme kaikki haastattelut, eikä aineisto näin ollen ollut missään vaiheessa pelkän muistin varassa. Aineisto on siis tältä kannalta luotettavaa. Selvityksemme tiedonantajat olivat kolmessa eri päiväkodissa työskenteleviä kasvattajia ja valikoituivat sattumanvaraisesti niistä päiväkodeista, joihin otimme yhteyttä. Tutkimus on raportoitu tarkkaan ja saadun tutkimusaineiston kokoaminen ja analysointi on esitetty opinnäytetyössämme selkeästi ja luotettavasti.

7 Tulokset

Opinnäytetyömme tarkoituksena oli selvittää, kuinka lapsen suru kohdataan päiväkodissa, minkälaisia tunteita suru kasvattajassa herättää ja kuinka lapsi itse kokee surun. Tässä luvussa esittelemme saamiamme selvitystuloksia siitä,

kuinka kasvattajien mukaan suru näkyy päiväkodissa ja kuinka sitä kohdataan sekä minkälaisia menetelmiä heillä on lapsen surun kohtaamiseen.

7.1 Lapsen surun kohtaaminen päiväkodissa

Kasvattajat pitivät surevan lapsen kohtaamisessa tärkeänä sitä, että kohtaamistilanteeseen panostetaan. He olivat sitä mieltä, että lapsen surun kunnioittaminen, läsnäolo ja lapsen kuunteleminen ovat tärkeitä kohtaamisessa. Myös aikuisen vastuuta puheeksi ottamisessa ja lapsen ehdoilla toimimista painotettiin.

Konkreettisempia toimintatapoja surevan lapsen kohtaamisessa kasvattajien mukaan olivat läheisyyden antaminen, kuten esimerkiksi sylissä pitäminen ja läsnä oleminen lapsen päivässä ja leikeissä. Kasvattajat pitivät tärkeänä myös surusta puhumista lapsen kanssa. Puhumisessa nähtiin oleellisena avoimuus ja realistisuus. Kasvattajat pitivät avoimuutta ja realistisuutta oleellisina lapsen surun kohtaamisessa siksi, koska lapsi aistii, jos hänelle ei kerrota kaikkea. Myös lapsen surun hyväksyminen on tärkeää. Kasvattajat painottivatkin sitä, ettei lapsen surua saisi missään nimessä väheksyä.

Keskusteleminenhan on varmaan se ensisijainen asia ja sit ei väheksytä sitä lapsen surua mikä lapsella on.

Kasvattajat olivat vahvasti sitä mieltä, että lapsen omat tunteet tulisi sallia. Lapselle tulisi antaa oikeus kaikkiin tunteisiin eikä lasta pitäisi esimerkiksi kieltää itkemästä. Kasvattajat korostivat myös sitä, että lapsen surua ei saisi missään nimessä sivuuttaa. Haastatteluista ilmeni myös vanhempien tukemisen ja perheen kunnioittamisen tärkeys. Myös se, että kaikki perheet eivät välttämättä halua puhua surustaan, vaikka sillä olisi suuri vaikutus lapseen, tuli haastatteluissa esille. Tällöin perheen päätöstä tulisi silloin kunnioittaa.

Täytyy myös kunnioittaa sitä perhettä. Niiku aina sen tilanteen aistiminen, et kyl sitä aistii niiku, että tavallaan miten voi niiku puuttuu niihin asioihin.

Kun kysyimme kasvattajilta, miten lapsen surua yleensä käsitellään päiväkodissa, heiltä tuli monenlaisia vastauksia. Mainituksi tulivat esimerkiksi

tavalliset, arkipäiväiset leikit, kuten koti- ja nukkeleikit. Myös tunteiden käsittelyä ja etenkin surun käsittelyä yleisesti pidettiin hyvänä menettelytapana. Lasten kanssa on kasvattajien mukaan luettu yhdessä suruun liittyviä kirjoja, leikitty suruaiheisia leikkejä ja käsitelty tunteita tunnekarttojen avulla. Apua surun käsittelyyn voi kasvattajien mielestä löytyä kaikenlaisen luovan toiminnan kautta. Haastateltavat itse ovat käyttäneet draamaa, kuvataidetta, kuten piirtämistä ja maalaamista. Pienryhmätoiminnot on koettu myös toimiviksi.

7.2 Kasvattajan tunteet ja ajatukset surevan lapsen kohtaamisessa

Kysyessämme kasvattajilta, millaisia tunteita lapsen surun kohtaaminen heissä herättää, olivat päällimmäiset vastaukset myötätunto ja empatia. Monet kasvattajat tunsivat lapsen surun tarttuvan myös heihin itseensä. Kasvattajat tunsivat itsensä usein myös voimattomiksi ja turhautuneiksi. He olivat huolissaan surevasta lapsesta ja tämän perheestä, eivätkä oikein tieneet, miten auttaa heitä. Auttamisen halu oli haastateltavilla hyvin suuri.

Kylhän myö ihmiset ollaa sellasii silleen herkkiä et kyl sen kokee varmaa sen surun sillee itekki.

Kokee sellast voimattomuutta ja sellasta turhautuneisuutta, et haluis auttaa enemmän ku ehkä pystyykään.

Moni kasvattaja oli sitä mieltä, että heidän omalla persoonallaan ja suhtautumisellaan suruun on suuri vaikutus siihen, miten he kohtaavat lapsen ja tämän surun. Kasvattajan oma persoona ja suruun suhtautuminen vaikuttavat myös siihen, miten kasvattaja reagoi lapsen suruun. Kasvattajat olivat sitä mieltä, että heidän omilla aiemmilla kokemuksillaan on suuri vaikutus siihen, miten he suruun suhtautuvat ja miten he auttavat toisia.

Surevan lapsen kohtaamisessa kasvattajat pitivät hyvin tärkeänä kasvattajan roolia ja ammattitaitoa. Roolin tärkeys korostuikin surun puheeksi ottamisessa ja lapsen auttamisessa. Kasvattajat olivat sitä mieltä, että kasvattajan tulisi olla se, joka on vastuussa kohtaamisesta ja joka kuljettaa surusta toipumista eteenpäin. Kasvattajan pitäisi myös osata kohdata ja hoitaa vaikeita asioita.

Sie et saa sivuuttaa tollastakaan asiaa, se on siun ammattitaitoa, et sie osaat hoitaa tollasia vaikeita asioita ja sie pystyt kohtaamaan niitä.

Surevaa lasta kohdattaessa on kasvattajien mielestä tärkeää muistaa oma ammatillisuus ja etäisyyden pitäminen lapsen suruun. Haastatteluissa kävi ilmi, että toisen auttamisen kannalta on olennaista pitää huolta omasta jaksamisestaan. Myös omien tunteiden erillään pitäminen lapsen tunteista ja kokemuksista on tärkeää.

Kun kysyimme kasvattajilta, mitä välineitä heillä on surevan lapsen kohtaamiseen, he mainitsivat muun muassa koulutukset ja ryhmäpalaverit. Kasvattajat kertoivat saavansa vaikeissa tilanteissa paljon tukea työkavereiltaan. He esimerkiksi jakavat havaintoja lapsista yhdessä ja keskustelevat tiiminsä kanssa. Myös yhteistyö erityisopettajan kanssa tuli esille vastauksissa.

Aikuiset voivat keskustella keskenään miten lapsen surua kohdataan.

Tiiminä varmasti pohditaan ja mietitään, et miten myö kohdataan sen lapsen kanssa ja sen perheen kanssa niit asioita.

Haastatteluista tuli myös esille, mitä taitoja ja osaamista kasvattajat toivoivat itselleen lisää. Kasvattajat toivoivat ammatillista varmuutta, sanavalmiutta sekä osaamista omien tunteiden tilanteesta erillään pitämiseen. He toivoivat myös löytävänsä oikeita auttamiskeinoja sekä työstä oppimista. Esille haastatteluissa tuli myös koulutuksen tarve. Kasvattajat toivoivat kurssia surusta tai kuolemasta, mutta sanoivat pystyvänsä kouluttautumaan myös itsenäisesti lukemalla ja etsimällä tietoa aiheesta.

Vaikka kasvattajat pitivät kouluttautumista ja kirjojen lukemista hyvin tärkeänä valmistautumistapana surevan lapsen kohtaamiseen, he kuitenkin huomauttivat, että kirjoista ei saa valmiita ratkaisuja. Lapsen kanssa työskentelevän tulisi luottaa ensisijaisesti omaan luonteeseensa ja empatiakykyyn.

7.3 Lapsi surun kokijana

Kysyimme kasvattajilta, minkälaisia surun aiheita he ovat lasten kanssa työskennellessään kohdanneet. Monet vastasivat lapsen surun aiheiden olevan hyvin moninaisia.

Niit on todella monenlaisia niitä aiheita kyllä, mitä voi olla.

Kasvattajat vastasivat kuoleman ja vanhempien eron olevan useimmiten esille tulevia surun aiheita. Kasvattajat mainitsivat myös ”arkipäiväisiä” surun aiheita, kuten esimerkiksi päiväkotiin tuleminen ja vanhemmasta erossaolo sekä kiusaamistilanteet. Mainituksi haastatteluissa tulivat myös huostaanotto, vanhemman vankilaan joutuminen ja pehmolelun menetys.

Miust on aikuisen hyvä käsittää, että lapselle voi olla joku surun aihe, joka on ehkä aikuiselle ei ois niin iso surun aihe, vaikka joku pehmolelun menetys.

Näihin surun aiheisiin lapset voivat reagoida kasvattajien mukaan monin eri tavoin. Kasvattajat kertoivat joidenkin lapsien muuttuvan sulkeutuneiksi, aggressiivisiksi ja levottomiksi. Toiset lapset taas alkavat käyttäytyä liian kiltisti ja ovat alakuloisia. Käytöshäiriöt ovatkin kasvattajien mukaan hyvin yleisiä sureville lapsille. Monet lapset ovat hyvin huomioinhakuisia ja testaavat aikuisen auktoriteettia muun muassa sääntöjä rikkomalla. Näiden käytöshäiriöiden lisäksi suru voi ilmetä lapsessa univaikeuksina. Lapsi saattaa vaihtoehtoisesti joko nukkua liian vähän tai hakea turvaa unesta ja nukkua liian paljon.

Siis se on niin lapsikohtaista, jos on jo luonteeltaan semmonen sisäänpäin kääntyväisempi nii saattaa ollakin sit et hää menee ihan lukkoo ja menee ihan sisään, masentuu.

Kasvattajat painottivat lapsen surun kokemisessa ja reagoinnissa surun subjektiivisuutta ja lapsikohtaisuutta. Jokaisella lapsella on oma tapansa surra, mikä riippuu lapsen ikätasosta ja surun syistä. Kasvattajat pitivät tärkeänä, että jokainen lapsi kohdattaisiin yksilönä.

8 Pohdinta

Opinnäytetyömme tavoitteena oli selvittää, kuinka lapsen surua kohdataan päiväkodissa ja millaisia ajatuksia ja tunteita tämä kasvattajassa herättää. Lisäksi selvitimme sitä, kuinka lapsi kokee surun.

Haastatteluista selvisi, että kasvattajat pitivät lapsen surun kunnioittamista ja lapsen kuuntelemista tärkeimpinä asioina surevaa lasta kohdattaessa. He kertoivat surevien lapsien kohtaamisen aiheuttavan heissä itsessäänkin surua ja myötätuntoa. Lapsen surusta kysyessämme kasvattajat kertoivat yleisimpien suruaiheiden liittyvän jonkun läheisen kuolemaan ja vanhempien eroon.

Haastattelemiemme kasvattajien vastausten perusteella kasvattajat ovat ymmärtäneet lapsen surun yksilöllisyyden ja moninaisuuden. He ymmärtävät, että lapset voivat surra monenlaisia asioita ja ettei mitään lapsen surun aihetta pidä vähätellä.

Toisaalta haastateltavat olivat huolissaan siitä, osaavatko he pitää omat tunteensa tarpeeksi erillään lapsen surusta. Vaikka päiväkodissa työskentelevän on oltava empaattinen, kasvattajien huoli omasta liiallisesta empaattisuudesta on silti aiheellinen. On hienoa, että haastateltavat kuitenkin tiedostavat sen, että liiallinen empaattisuus ja liika lapsen suruun mukaan meneminen voivat rasittaa kasvattajia henkisesti. On tärkeää muistaa, että lapsen surua tulisi kohdata ensisijaisesti ammattilaisen roolissa, ei arkiminän roolissa.

Haastatteluista saatu materiaali mursi jonkin verran yleisiä myyttejä, joita aikuisilla saattaa olla kohdatessaan surevaa lasta. Moni aikuinen saattaisi ajatella, että vastuu surun puheeksi ottamisesta olisi lapsella itsellään tai, että lapsi puhuu sitten, kun on valmis. Kasvattajat painottivat sitä, että vastuu puheeksi ottamisesta on aikuisella. Toisaalta he pitivät myös lasten ehdoilla toimimista tärkeänä. Aikuisen olisi kuitenkin hyvä tehdä ensimmäinen siirto ja kysyä lapselta, haluaisiko tämä puhua surustaan. Jos lapsi ei ole valmis juttelemaan, annetaan hänelle tässä vaiheessa tilaa ja palataan asiaan

myöhemmin. Lapsen voi olla hyvin vaikea tehdä ensimmäistä aloitetta, joten aikuisen on hyvä olla itse valppaana lapsen lähellä.

Toinen yleinen harhaluulo liittyy siihen, miten lapselle puhutaan surua aiheuttaneesta tapahtumasta, oli se sitten läheisen kuolema tai vanhempien ero. On täysin luonnollista, että aikuiset haluavat säästää lasta raskaalta totuudelta ja saattavat puhua tapahtuneesta totuutta muunnellen tai pahimmassa tapauksessa vaieta tapahtuneesta kokonaan. Lapsen kanssa olisi kuitenkin hyvä puhua avoimesti ja salailematta. Kasvattajatkin mainitsivat haastatteluissa, että lapset aistivat, jos heille ei kerrota kaikkea.

Myös Erjanti ja Paunonen-Ilmonen (2004, 137) korostavat rehellisyyden tärkeyttä. Lapselle tulisi olla mahdollisimman rehellinen ja tämän kysymyksiin tulisi vastata avoimesti. Asioiden salailu ja piilottelu loukkaavat lasta ja edesauttavat epäluottamuksellisen ilmapiirin syntyä. Kun lapsille ei kerrota kaikkea, he saattavat vetää kuulemastaan omia johtopäätöksiä ja ajatella, että ovat tehneet jotain paha. Siksi totuuden kertominen on erittäin tärkeää.

Luulemme, että nämä lapsen suruun liittyvät aikuisten harhaluulot kumpuavat siitä, että aikuiset luulevat lapsia hauraammiksi kuin he todellisuudessa ovat. Monet aikuiset saattavat jättää kertomatta lapsille joistain asioista, koska eivät usko lasten kestävän tai ymmärtävän totuutta. Lapsia halutaan suojella ja säästää pahalta viimeiseen asti, eikä heiltä haluta riistää huoletonta ja viatonta lapsuusaikaa. Lapsi on kuitenkin hyvä ottaa mukaan koko perhettä koskevaan tapahtumaan, oli se sitten kuinka ikävä tahansa. Lapselle ei tietenkään tarvitse kertoa ihan kaikkea, mutta ei lasta voi ulkopuoliseksikaan jättää. Esimerkiksi avioeron tai läheisen kuoleman ikävimmistä yksityiskohdista ei ehkä ole tarkoituksenmukaista kertoa, sillä lasta ei tule kuormittaa liikaa.

Opinnäytetyötä tehdessämme huomasimme itsekin usein sortuneemme näihin mainittuihin harhaluuloihin. Usein lapsen surun puheeksi ottamista vältellään tai pelätään, sillä lapsen uskotaan unohtavan surunsa tai surun aiheensa lopulta. Myös omien tunteiden hallitseminen voi olla yksi pelon aihe, mikä ehkäisee haluja puhua surusta lapsen kanssa. Olemme huomanneet, kuinka esimerkiksi päiväkodissa äitiään ikävöivää lasta pyritään lohduttamaan sanoilla ”älä itke” tai

sitten vain pyritään keksimään lapselle muuta toimintaa, jotta ikävä unohtuisi. Tällä tavalla lapsen suru vain sivuutetaan.

Ennen ja nykyäänkin joillakin vanhemmilla on käsitys, että vanhempaansa usein ikävöivä lapsi on parempi vain jättää päiväkotiin kasvattajille ja luikahtaa sitten itse pois vähin äänin, jotta lapsi ei edes huomaisi vanhemman lähtemistä. Mielestämme tämä on todella väärin lapsia kohtaan ja teorian lukeminen opinnäytetyötämme varten on vain vahvistanut ajatuksiamme siitä, että lapsen surua ja itkua ei missään tapauksessa tulisi vältellä näin. Joillekin lapsille lähtösuukon ja heipan sanominen voi olla todella tärkeä asia, vaikka itku siitä seuraisikin.

Pohdimme surun kohtaamisen muutosta viime vuosina. Surun käsittely on muuttunut edellä mainitusta sivuuttamisesta nimenomaan surun kohtaamiseen. Surun käsitteleminen ja surevan lapsen avoin kohtaaminen on tärkeää, jotta elämä voi taas jatkua eheämpänä eteenpäin. Surematta jäänyt suru siirtyy aina jollakin tavalla elämässä eteenpäin ja voi näyttäytyä uudelleenlaisessa muodossa, kuten pelkoina tai ahdistuksena. Painotammekin surevan lapsen kohtaamisessa opinnäytetyössämme esiin tulleita asioita: avointa keskustelua, kuuntelemista ja etenkin myötätuntoa sekä itse tärkeäksi havaitsemaamme pitkäjänteisyyttä.

Vaikka emme haastatteluissa kysyneet mitään lasten vanhempien kanssa tehtävästä yhteistyöstä, toivat haastateltavat asian silti esille. Yhteistyö vanhempien kanssa on kuitenkin äärimmäisen tärkeää lapsen kasvun ja kehityksen tukemisessa, ja se on yksi varhaiskasvatuksen peruspilareista. Lisäksi haastateltavat mainitsivat, että yleensä heille nousee huoli myös lapsen vanhemmista ja näiden jaksamisesta. Ei siis pelkästään pidetä huolta lapsesta vaan myös hänen vanhemmistaan. Se on tärkeää, sillä lapsen hyvinvointi edellyttää kuitenkin myös vanhempien hyvinvointia.

Lukiessamme lähdekirjallisuutta opinnäytetyötämme varten huomasimme, että lähes kaikki lapsen surua tai surua yleensä käsittelevät teokset oli lähes poikkeuksetta liitetty kuolemaan ja sen aiheuttamaan suruun. Kuitenkin monessa teoksessa mainittiin, että lapselle surua voi aiheuttaa moni muukin asia kuin kuolema.

Halusimme tuoda opinnäytetyössämme esille sen, että lapsi voi surra monia muitakin asioita kuin vain kuolemaa. Meille aikuisille esimerkiksi pehmolelun katoaminen voi olla mitätön asia, mutta pienelle lapselle se voi merkitä todella paljon. Suru on subjektiivinen kokemus, eikä sitä pidä koskaan mitätöidä tai väheksyä. Lapsella, kuten aikuisellakin on tunteet, ja usein lapsi tietää enemmän kuin uskommekaan. Lapsi kuulee ikäviä uutisia aikuisten puheesta, televisiosta tai toisilta lapsilta. Voi olla, että nämä aiheuttavat lapsessa surua ja ahdistavia tunteita. Lapsi ei osaa käsitellä tunteitaan samalla tavalla kuin aikuiset, ja tämän takia häntä ei saisi jättää yksin näiden tunteiden kanssa.

Opinnäytetyöprosessi eteni loppujen lopuksi yllättävän vaivattomasti. Ryhmätyöskentely sopi meille kaikille hyvin. Jaoimme raportin kirjoittamisessa vastuualueet, joista kukin huolehti. Työtehtävien jakaminen ja tasapuolinen tekeminen sujuivat ilman minkäänlaisia ristiriitoja. Harvoin olimme opinnäytetyössämme erimielisiä, mutta jos jokin asia painoi mieltä, keskustelimme asian selväksi ja valitsimme demokraattisesti parhaan toimintatavan asian ratkaisemiseksi. Luottaminen toisen työpanokseen ja osaamiseen oli iso asia, mikä sujuvoitti työn tekemistä. Vaikka itse olisi tehnyt jonkin asian toisella tapaa kuin toinen, oli vain luotettava, että lopputulos on aivan yhtä hyvä molemmilla toimintatavoilla. Jokaisen meidän oli annettava tilaa toisen mielipiteille ja osaamiselle.

Saimme opinnäytetyömme kaikkiin selvitystehtäviin kattavat vastaukset. Saavutimme myös omat henkilökohtaiset tavoitteemme: olemme saaneet paljon lisää tietoa ja välineitä kohdata lapsen surua. Vaikka tämä työ kehitti meitä paljon ammatillisesti ja antoi meille lisää ammatillista varmuutta varhaiskasvatuksen osaajina, arveluttaa, miten pystymme hyödyntämään tästä työstä oppimiamme asioita käytännössä. Pystymmekö oikeasti kohtaamaan lapsen ja hänen surunsa kunnioittavasti? Osaammeko olla ammatillisia ja pitää omat tunteet osittain erillään lapsen tunteista? On kuitenkin todella vaikea määrittää missä menee liian empaattisuuden raja. Empaattisina ihmisinä meille on hyvin vaikeaa pitää omat tunteet erillään ja tämä on tietysti haaste surun kohtaamisessa. Omia tunteita saa tietenkin näyttää, mutta oma ammatillisuus ja vahva aikuisuus täytyy säilyttää, jotta lapsella olisi turvallinen olo.

Aika, henkilökuntaresurssit ja suuret lapsiryhmät vaikeuttavat varmasti lukemamme teorian ja muiden koulutuksessa oppimiemme asioiden soveltamista nykypäivän päiväkotiin. Jokainen lapsi tarvitsee aikuisen aikaa, läheisyyttä ja tasapuolisia keskusteluja aikuisen kanssa. Sureva lapsi kaipaa vielä normaaliakin enemmän huomiota ja tiivistä läsnäoloa, mikä jää usein jo normaalioloissa liian vähäiseksi. Suuret lapsiryhmät ja henkilökuntapula vaikeuttavat lapsen yksilöllistä huomioimista, vaikka aina työtä pyritään tekemään lapsilähtöisesti ja lapsen parhaaksi.

Tuloksista ja koko opinnäytetyöstämme on varmasti hyötyä kaikille kasvatustieteen ammattilaisille ja opiskelijoille. Uskomme niistä olevan hyötyä myös päiväkotikäisten lasten vanhemmille. Toisaalta tästä työstä olisi hyötyä kenelle tahansa, joka työssään tai arkielämässä kohtaa toisen ihmisen surua. Kunnioittavaa kohtaamista ja empatiaa tarvitaan kuitenkin kaikenikäisten ja erilaisten ihmisten ja heidän huoliensa kohtaamiseen.

Opinnäytetyömme on tuonut meille uudenlaista näkökulmaa lasten kanssa toimimiseen. Nyt kun olemme kohdanneet esimerkiksi päiväkodissa surevia lapsia, heidän lohduttamisensa tuntuu paljon aiempaa helpommalta. Vaikka opinnäytetyömme ei tarjoaisikaan lukijalleen uusia näkökulmia tai menettelytapoja, se voi tiedoillaan vahvistaa vanhoja hyviksi koettuja kohtaamis- ja lohduttamistapoja.

Selvityksessämme panostimme eettisyyteen ja luotettavuuteen. Tutkimusaineiston keräsimme ja käsittelimme tarkasti niin, että haastateltujen kasvattajien ajatukset tulevat esille juuri niin kuin he itse haastatteluissa ne ilmaisivat. Emme siis antaneet omien ennakkokäsitystemme vaikuttaa tuloksiin, vaikka välillä oli houkutus kirjoittaa asioita ”rivien välistä”. Kasvattajien ajatukset olivat kuitenkin hyvin samansuuntaisia kuin meidän omat mietteemme. Haastatteluissa esille tulleet ajatukset täydensivät hyvin omia ajatuksiamme lapsen surusta ja siitä, kuinka surevaa lasta kohdataan.

Mahdollisina jatkotutkimusaiheina voitaisiin selvittää lapsen surua lapsilähtöisesti, eli tämän omasta näkökulmasta: miltä suru lapsesta tuntuu ja miten lapsi itse haluaisi häneen suhtauduttavan, kun hänellä on paha mieli.

Toisessa jatkotutkimusaiheessa voitaisiin selvittää asiaa vanhempien näkökulmasta. Millaisia menettelytapoja vanhemmat toivoisivat päiväkodilta heidän perheensä kohdatessa surua?

Lähteet

- Antila, K., Poutiainen, A. & Puranen, S. 2005. TÄHDENVALOTTAJA. Surun käsittelyä tukevan lautapelin suunnittelu ja valmistaminen 5-7-vuotiaille vanhemman menettäneille lapsille. Jyväskylän ammattikorkeakoulu. Sosiaali- ja terveysalan laitos. Opinnäytetyö.
- Clarkeburn, H. & Mustajoki, A. 2007. Tutkijan arkipäivän etiikka. Tampere: Vastapaino
- Ekström, L. Leppämäki, P. Vilén, M. 2008 Vuorovaikutuksellinen tukeminen. 3. Painos. Helsinki: WSOY
- E-mielenterveys 2011. Uusi surukäsitys. <http://www.e-mielenterveys.fi/vaikeat-elamantilanteet/suru/uusi-surukasitys/> (Luettu 8.11.2011.)
- Erjanti, H. & Paunonen-Ilmonen, M. 2004. Suru ja surevat. Surevien hoitotyön perusteet. Vantaa: WSOY
- Erkkilä, J. 2003. Musiikkiterapian mahdollisuudet lapsen surussa. Teoksessa J. Erkkilä, T. Holmberg, S. Niemelä & H. Ylönen (toim.) Surevan lapsen kanssa. Helsinki: SMS-Tuotanto Oy, 15-55.
- Erkkilä, J., Holmberg, T., Niemelä, S. & Ylönen, H. 2003. Surevan lapsen kanssa. Helsinki: SMS-Tuotanto Oy.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2006. Tutki ja kirjoita. 12. painos. Helsinki: Tammi.
- Holm, T. & Turunen, T. 2008. Minun suruni. Aikuisen opas. 2. painos. Jyväskylä: PSYKOLOGIEN KUSTANNUS OY.
- Holmberg, T. 2003. Leikkiin on kirjoitettu lapsen surun sanat. Teoksessa J. Erkkilä, T. Holmberg, S. Niemelä & H. Ylönen (toim.) Surevan lapsen kanssa. Helsinki: SMS-Tuotanto Oy. 59-97.
- Kiander, T. 2005. Roolit työssä – hyvinvointi, voimavarojen uusiutuminen ja työnohjaus työyhteisössä. Ajankohtaisia artikkeleita. http://www.kolumbus.fi/tuulakiander/Roolit_web.htm (Luettu 14.8.2012.)
- Kinanen, M. 2009 Surusäkki. Vertaisryhmätyöskentelyä lasten sururyhmille. Helsinki: Lasten Keskus/Lk-kirjat.
- Kotka, R. 2011. Tarinat tunteiden tulkkina. Toiminnallisia ideoita satujen ja draaman maailmasta. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kronqvist, E. & Pulkkinen, M. 2007. Kehityopsykologia. Matkalla muutokseen. Helsinki: WSOY.

Laimio, A. 2003. Tukea sureville perheille. Teoksessa J. Erkkilä, T. Holmberg, S. Niemelä & H. Ylönen (toim.) Surevan lapsen kanssa. Helsinki: SMS-Tuotanto Oy, 12-14.

Lastensuojelun käsikirja 2012. <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyovalineet/muistilistat/sosiaalityontekijakohtaalapsen/> (Luettu 31.8.2012.)

Lindqvist, M. 2003. Surussa lapsen kanssa. Teoksessa J. Erkkilä, T. Holmberg, S. Niemelä & H. Ylönen (toim.) Surevan lapsen kanssa. Helsinki: SMS-Tuotanto Oy, 9-11.

Lindqvist, M. 1999. Surun tie. Helsinki: WSOY.

Mattila, K-P. 2011. Lapsen vahvistava kohtaaminen. Jyväskylä: PS-kustannus

Mattila, K-P. 2008. Arvostava kohtaaminen. Arjessa, auttamistyössä ja työyhteisössä. 2. painos. Jyväskylä: PS-kustannus

Piha, E., Saukonoja, T., & Virolainen, N. 2006. Emman kirja surusta – realistisesti kuolemaa käsittelevä lastenkirja. Helsingin ammattikorkeakoulu Stadia. Sosiaali- ja terveysalan laitos. Opinnäytetyö.

Poijula, S. 2008. Lapsi ja kriisi. Selviytymisen tukeminen. 2. painos. Helsinki: Kirjapaja Oy.

Poijula, S. 2002. Surutyö. Helsinki: Kirjapaja Oy.

Ruishalme, O. & Saaristo, L. 2007. Elämä satuttaa. Kriisit ja niistä selviytyminen. Helsinki: Tammi.

Surun ja kriisin kohtaaminen varhaiskasvatuksessa 2010. Ylöjärven kaupunki. Varhaiskasvatus.

Tilastokeskus 2012. Suomen virallinen tilasto. Solmittujen avioliittojen määrä väheni. Helsinki: Tilastokeskus.
http://www.stat.fi/til/ssaaty/2011/ssaaty_2011_2012-04-20_tie_001_fi.html.
(Luettu 17.9.2012.)

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2003. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 1.-2. painos. Helsinki: Tammi.

Yhdessä suru on helpompi kantaa 2004. Opas lasten ja nuorten sururyhmien ohjaajille. Tuettu suru-projekti. Suomen mielenterveysseura. Helsinki: SMS-tuotanto

Hyvä päiväkodin hoitohenkilökunta,

Olemme sosiaali-alan koulutusohjelman sosionomi (AMK)-opiskelijoita Saimaan ammattikorkeakoulusta.

Teemme opinnäytetyötä aiheesta lapsen surun kohtaaminen päiväkodissa. Tarkoituksena on selvittää, miten lapsen surua kohdataan päiväkodissa ja miten sitä käsitellään.

Tavoitteenamme on saada tietoa hoitohenkilökunnan omista kokemuksista lapsen surun kohtaajana.

Teemme opinnäytetyötämme varten haastatteluja muutamassa päiväkodissa ja toivomme teidän osallistuvan haastatteluun.

Tarvitsemme haastateltaviksi lastentarhaopettajan ja lastenhoitajan.

Ohessa lähetämme haastattelukysymykset, joihin haastateltavat voivat tutustua etukäteen. Haastattelut nauhoitetaan ja nauhat tyhjennetään heti vastauksien purkamisen jälkeen. Kaikki haastatteluun osallistuneiden vastaukset käsitellään luottamuksellisesti ja niitä käytetään vain tutkimustarkoitukseen.

Mikäli teillä on kysyttävää, tavoitatte meidät sähköpostitse.

Ystävällisin terveisin

Sini Hirvonen sini.hirvonen@hotmail.com

Minna Raitanen minna.raitanen@student.saimia.fi

Maija Anttila maijukeiju_2@hotmail.com

Haastattelurunko

ESITIEDOT

- Ammattitutkintosi?
- Kauan olet työskennellyt alalla?

HAASTATTELUKYSYMYKSET

- Minkälaisia tilanteita ja kokemuksia työssänne on tullut vastaan lapsen suruun liittyen?
- Millä tavalla olette niissä toiminut?
- Mitä eri surun aiheita lapsilla on ollut?
- Mitä tunteita lapsen surun kohtaaminen herättää?
- Miten lapsen surua tai menetystä yleensä käsitellään?
- Miten muuten lapsen surua käsitellään päiväkodissanne kuin lasten omakohtaisten kokemusten kautta?
- Kuinka suru näkyy lapsissa?
- Tuntuuko, että teillä on tarpeeksi välineitä/osaamista kohtaamiseen?
- Mitä toivotte osaavanne lisää?

LAPPEENRANNAN KAUPUNKI
Kasvatus- ja opetustoimi

VIRANHALTIJAPÄÄTÖS

Varhaiskasvatusjohtaja

22.02.2012

195/016/2012

§ 2/2012/KO/ tutkimuslupapäätös

Asia **TUTKIMUSLUVAN MYÖNTÄMINEN, MAIJA ANTTILA,
SINI HIRVONEN JA MINNA RAITANEN**

Hakija/vireillepanija Maija Anttila, Sini Hirvonen ja Minna Raitanen

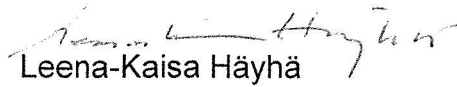
Liite Tutkimuslupahakemus

Päätös Myönnän tutkimusluvan.

Tutkimuksen tekijät eivät saa käyttää tutkimuksen aikana saamiaan salassa pidettäviä tietoja lapsen tai hänen läheistensä vahingoksi tai halventamiseksi tai sellaisten muiden etujen loukkaamiseksi, joiden suojaksi on säädetty salassapitovelvollisuus. Tutkimuksen tekijä ei saa luovuttaa salassa pidettäviä henkilötietoja sivulliselle. Tutkimuksen tekijän tulee toimittaa maksutta tutkimusraportista yksi kappale hallintotoimistoon.

Sovelletut oikeusohjeet Kasvatus- ja opetustoimen johtosääntö 14 §
Kasvatus- ja opetustoimen toimintasääntö 8 § 11. kohta

Muutoksenhaku Tähän päätökseen voi hakea muutosta. Ohje oheisena.

Leena-Kaisa Häyhä
vs. varhaiskasvatusjohtaja

Jakelu Anttila Maija

Päätös on lähetetty postitse asianosaiselle 21.3.2012.